

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Téma holocaustu v memoárové literatuře

Bakalářská práce

Autor: Veronika Adamcová
Studijní program: B 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání P-CJB
Základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání P-ONB
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Veronika Adamcová

Studium: P131220

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Téma holocaustu v memoárové literatuře**

Název bakalářské práce AJ: Holocaust in memoir literature

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá výběrovými knihami s tematikou holocaustu autorky Heleny Epsteinové a autora Oskara Strausse.

EPSTEIN, Helen. Nalezená minulost. Praha: Rybka Publishers, 2000, ISBN 80-861-8223-1.

EPSTEIN, Helen. Děti Holocaustu. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-857-6927-1. MEIJER,

Berthe. Život po Anně Frankové. Vyd. 1. Praha: EPOCH, 2012, ISBN 978-80-7425-140-5.

BAUMAN, Zygmunt. Modernita a holocaust. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, POST (Postmoderní sociologické teorie), ISBN 80-864-2923-7.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.

Oponent: prof. PhDr. Vladimír Křivánek, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 19.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Podpis autora

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi byli nápomocni při zpracování této bakalářské práce. Především chci poděkovat doc. PaedDr. Aleně Zachové, CSc. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování práce.

Anotace

ADAMCOVÁ, Veronika. *Téma holocaustu v memoárové literatuře*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. Bakalářská práce.

Tématem mé bakalářské práce jsou memoárová díla s tematikou holocaustu. Zvolila jsem si autory Helenu Epsteinovou a Oskara Strausse.

V první části práce se věnuji jihlavským Židům od 13. století, kdy přišli do Jihlavy, až do konce druhé světové války, kdy se jich zpět důsledkem holocaustu vrátilo pouze malé množství. Vysvětluji zde i původ holocaustu a jeho dopad na společnost. Na závěr první části práce se zmiňuji o brtnických Židech, mezi kterými měla své předky autorka Helena Epsteinová.

Druhá část práce je zaměřena na interpretaci dvou vybraných děl s tematikou holocaustu *Nalezená minulost* od autorky Heleny Epsteinové, a *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* od autora Oskara Strausse. Součástí druhé části práce je také didaktická poznámka, v rámci které jsem se na základě zjištěných skutečností, pokusila sestavit ukázkovou vyučovací hodinu s tematikou holocaustu.

Klíčová slova: memoáry, holocaust, Židé, reflexe

Annotation

ADAMCOVÁ, Veronika. *Holocaust in memoir literature*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. Bachelor Degree Thesis.

Memoirs of Holocaust are the topic of my bachelor thesis. I chose writers Helena Epstein and Oskar Strauss.

The first part my bachelor thesis is devoted Jews from Jihlava, since 13th century, when they came to Jihlava, until the end of the Second World War, when only a small number of them survived the Holocaust. I explain the origin of the Holocaust and its impact on the society. In the end of the first part this bachelor thesis I mention the Jews from Brtnice, among whom Helena Epstein had ancestor.

The second part of this bachelor thesis is focused on an interpretation of two selected literary works about the Holocaust. The first is *Nalezená minulost* by Helena Epstein and the second is *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* by Oskar Strauss. Part of this part is also a didactic note. The didactic note in which I tried to compile a sample lesson on the theme of Holocaust based on the experiences observed during this bachelor thesis.

Key words: memoirs, holocaust, Jews, reflection

„Lidem většinou nestačí to, co opravdu bylo, lidé nechápou, že ne tělesná bolest, ale to pošlapané lidství, bylo to nejhorší, čeho jsme byli svědky.“

Marie Poláková-Drnková

Obsah

Úvod.....	10
1. Příchod Židů na naše území	12
1. 1. Kdo jsou Židé.....	12
1. 2. Judaismus	13
1. 3. První zmínky o Židech na našem území	15
1. 3. 1. První zmínky o Židech na Jihlavsku.....	15
2. Z historie Židů na Jihlavsku	17
2. 1. Židé na Jihlavsku od poloviny 14. století do poloviny 15. století.....	17
2. 2. Židé na Jihlavsku od poloviny 15. století do poloviny 19. století.....	19
2. 3. Židé na Jihlavsku od poloviny 19. století do začátku okupace v roce 1939	20
2. 4. Židé na Jihlavsku od začátku okupace v roce 1939 do roku 1950.....	22
2. 4. 1. Holocaust	25
3. Židé v Brtnici.....	30
4. Interpretace vybraných děl memoárové literatury s tematikou holocaustu.....	32
4. 1. Život Heleny Epsteinové.....	33
4. 1. 1. Vznik biografie <i>Nalezená minulost</i>	35
4. 2. Život Oskara Strausse	36
4. 2. 1. Vznik autobiografie <i>Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi</i>	38
4. 3. Kolektivní paměť	39
4. 4. Společné momenty v dílech	40
4. 4. 1. Příliš rychlý skok do dospělosti	41
4. 4. 2. Lhostejnost k politickým událostem v Československu	42
4. 4. 3. Přání založit veliké rodiny	44
5. Didaktická poznámka	46
5. 1. Situace ve školách	47

5. 1. 1. Ukázková vyučovací hodina s tematikou holocaustu	47
5. 1. 1. 1. Průběh ukázkové vyučovací hodiny s tematikou holocaustu	48
Závěr	51
Seznam použité literatury	53

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je holocaust v memoárové literatuře. Vzpomínková literatura u nás začala vycházet na přelomu 20. a 21. století v podobě deníků zachycující autentické situace v životě lidí přeživších holocaust, ale také v podobě pamětí buď samotných účastníků, nebo jejich potomků, kteří reflektovali životy svých blízkých, kdy se často dostávala do konfrontace vzpomínka přímého účastníka s pohledem potomka představující další generaci.

Tematika druhé světové války, a konkrétně problematika holocaustu, mě vždy zajímala. Ráda čtu prózy zabývající se tematikou druhé světové války. Je však rozdíl číst prózu, která je autorem většinou smyšlená, i když může částečně obsahovat autobiografické prvky, a přečíst si autobiografii přímých účastníků té doby či biografii pojednávající o vzpomínkách lidí přeživších holocaust.

Abych vůbec mohla na toto téma napsat práci, musela jsem se nejdříve do problematiky holocaustu doslova ponořit. Přečetla jsem řadu autobiografií, ve kterých si pamětníci znovu prožívali útrapy holocaustu a mnoho odborných publikací, kde autoři řešili původ, vznik a dopad holocaustu na společnost. Sešla jsem se také s manželkou muže, který přežil holocaust a po válce se vrátil zpět domů. Tato paní mi poskytla cenné rady a informace, které pro mě byly inspirací při psaní práce. Také jsem v průběhu tvůrčího období navštívila koncentrační tábory Terezín a Dachau. Tyto návštěvy táborů ve mně zanechaly hluboké dojmy.

Sice jsem řadu načtených publikací a zapsaných poznámek ve své práci nepoužila, ale díky nim jsem si vytvořila obrázek vztahující se k lidem přeživších holocaust, bez kterého bych se do psaní práce nemohla pustit. Mezi tyto publikace patří *Život po Anně Frankové* od Berthe Meijerové, *Deníky dětí* od kolektivu autorů, *Zaváté šlépěje* od Marie Bohuňovské nebo *Přátelství navzdory Hitlerovi* od JUDITY Matyášové. Nakonec jsem si z řady publikací vybrala díla Heleny Epsteinové *Nalezená minulost* a *Děti holocaustu*, a dílo *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* od Oskara Strausse, protože právě tyto publikace se vztahují k Jihlavsku, na které jsem svou práci zaměřila.

Cílem mé bakalářské práce je popsat nejstrašnější období v dějinách lidstva tak, jak na něj pohlížejí mí vybraní autoři Helena Epsteinová a Oskar Strauss. Helena

Epsteinová je autorkou biografie *Nalezená minulost*, ve které se především zabývá svou maminkou, která přežila tři koncentrační tábory. V této publikaci konfrontuje pohled matky s pohledem Heleny, který je obohacen o další informace vystupující na povrch pátráním autorky po svých předcích. Autorem paměti *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, je Oskar Strauss, který popisuje dobu druhé světové války očima pamětníka.

Dalším cílem mé bakalářské práce je popsat znaky typické pro život generace v období druhé světové války. Každá společnost se totiž vyznačuje určitými typickými znaky, jež jsou dány společenskou a politickou situací doby, ve které tato generace žije. Musím uznat, že generace přelomu 19. a 20. století žila v těžké době, která se později, především pro židovskou společnost, stala nejtěžším obdobím v dějinách židovského lidu.

V první části bakalářské práce převažuje teorie, v rámci které jsem vysvětlila pojmy Žid a judaismus. Problematiku holocaustu jsem vztáhla na Jihlavsko, protože jsem v Jihlavě vyrůstala. Popsala jsem tedy historii jihlavských Židů od 13. století, kdy přicházeli do Jihlavy, až po konec druhé světové války, kdy se jich zpět důsledkem holocaustu vrátilo pouze malé množství.

Druhou část bakalářské práce jsem pojala jako interpretaci vybraných děl s tematikou holocaustu. Zaměřila jsem se na život autorky Heleny Epsteinové a autora Oskara Strausse, který jsem podložila klíčovými událostmi jejich života. Zabývala jsem se samotným vznikem publikace *Nalezená minulost*, a *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, u kterých mě zajímaly skutečnosti, kolik let bylo autorům, když paměti psali, a co je vůbec vedlo k sepsání paměti. Za stěžejní část interpretace vybraných děl považuji společné momenty v dílech *Nalezená minulost*, a *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*. V této kapitole jsem vysvětlila tři společné okamžiky, ze kterých vyplývají typické znaky životního stylu židovské komunity té doby.

Tematika druhé světové války a samotná problematika holocaustu má ještě mnoho aspektů k prozkoumání. Zajímavé by například bylo věnovat se více dětem, jejichž rodiče přežili holocaust, protože se jedná o generaci, kdy rodiče přenášeli své útrapy a úzkosti z koncentračních táborů na své děti. Avšak další zkoumání by již bylo nad rámec bakalářské práce.

1. Příchod Židů na naše území

Židovské obyvatelstvo nežilo v Evropě odjakživa. První zmínky o Židech jsou spojeny s izraelským národem. Důvodem nedobrovolného odchodu Židů z Palestiny v 1. a 2. století po Kristu byla jednak první židovská válka pod vedením Vespasiana, který dobyl hlavní židovské město Jeruzalém a zpustošil celý izraelský stát, tak i povstání Bar Kochby. Židé se tedy postupně usazovali v severní Africe a také v Evropě, kde se prvotně zabydleli na Balkáně a přes něj se dostali až do Porýní a Podunají. S odchodem Židů z Palestiny se nový židovský svět rozdělil na dvě kultury. Jedná se o sefardskou a aškenázskou kulturu. Sefardští Židé jsou Židé, jejichž předkové pocházejí z jihozápadní Evropy, konkrétně z Pyrenejského poloostrova, kdežto aškenázští Židé jsou Židé, jejichž předci pocházejí ze střední a východní Evropy. (Jaroš 1998, s. 9)

1. 1. Kdo jsou Židé

Židé jsou semitským národem, což znamená, že se dorozumívají semitským jazykem, který označuje určitou jazykovou skupinu. Židé ve starověku mluvili jazykem hebrejským, ze kterého vznikl jazyk jidiš, což je směs hebrejštiny a středověké němčiny, a který je užíván většinou mezi aškenázskými Židy. Dalším židovským jazykem je ladino, což je směs hebrejštiny a kastilštiny, a který je užíván mezi sefardskými Židy.

Židé pocházejí z oblasti Blízkého východu, který se nachází v jihozápadní Asii. Tuto skupinu obyvatel nemusíme nazývat pouze názvem Židé, ale také Synové Izraele, Izraelité nebo Hebrejci.

Židé tvoří skupinu národnostně-etnickou a náboženskou, což se projevuje především v označení tohoto významu. Žid s velkým počátečním písmenem označuje příslušníka židovského národa, kdežto žid s malým počátečním písmenem označuje příslušníka židovského náboženství. Oba významy se však překrývají, protože židovské náboženství bylo především náboženstvím národním. V pojednáních týkajících se holocaustu, je však záhodno psát velké písmeno, neboť byli pronásledováni příslušníci národa. Pokud se žid zřekl své víry, byl stále Židem.

Ve starověku byli Židé považováni za vlastní národ a na židovské náboženství nebyl kladen žádný zvláštní důraz. Změna nastala v babylonském období, kdy se židovské náboženství osamostatnilo a představovalo hlavní znak židovského státu. Ve středověku se dokonce Židé jako představitelé národa pomalu vytráceli a mluvilo se pouze o židovském náboženství. Pokud se tedy Žid zřekl své židovské víry, přestal být Židem nejen ve smyslu náboženském, ale i národním. Židovské obyvatelstvo ve smyslu rasy bylo definováno až v nacistickém Německu v rámci tzv. Norimberských zákonů. Za Žida byl v tomto případě označován každý, kdo měl oba rodiče Židy. Člověk, který měl pouze jednoho rodiče židovského původu, byl míšencem prvního stupně a člověk, který měl jednoho z prarodičů židovského původu, byl míšencem druhého stupně. Jedinci, kteří byli označeni jako Židé či míšenci, byli za druhé světové války pronásledováni.

Ve světě se vyskytují dva typy židovského obyvatelstva, a to etničtí Židé, kteří se jako Židé narodí a musí mít tedy oba rodiče židovského původu a halachičtí Židé, kteří se buď jako Židé narodí, nebo se Židy stanou. První způsob značí pravidlo, že židovství se dědí po mateřské linii, nikoliv po otcovské linii. Židem se tedy stává dítě, které se narodí matce, která je židovského původu. Druhým způsobem, jak se jedinec může stát Židem, je konvertace k židovskému náboženství.

(Spolek pro starou Brtnici 2004)

1. 2. Judaismus

Judaismus se vyvíjel během 1. tisíciletí před naším letopočtem a představuje židovské náboženství židovského státu Izrael, které je monoteistické, což znamená, že společnost věří v jediného boha. Judaismus spolu s křesťanstvím a islámem tvoří jedno z hlavních světových náboženství.

Pramenem judaismu je Starý zákon, který dělíme na Tóru, Proroci a Spisy, přičemž do popředí se dostala tóra a později talmud. Tóra představuje souvislé vyprávění od stvoření světa až do doby, kdy Židé vstoupili na Přední východ. Skládá se z pěti knih Mojžišových (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium). Tóra se také stala základem pozdějšího židovského práva. Talmud je soupis diskuzí o židovském národě, který byl vytvořen rabíny. Život židovského národa se tedy řídí přesnými předpisy, což je tóra, a později i určitou tradicí, kterou představuje talmud.

Rozlišujeme ultraortodoxní judaismus, který se vyznačuje konzervativním přístupem k židovskému náboženství, a ortodoxní judaismus, který se vyznačuje též konzervativním přístupem k židovskému náboženství, ale od ultraortodoxního judaismu se liší přístupem k modernímu světu. Třetím druhem judaismu je konzervativní judaismus, což je zlatá střední cesta mezi ultraortodoxním a ortodoxním judaismem.

V čele židovské obce stojí rabíni, kteří učí židovské obyvatelstvo židovské víře. Rabíni v synagoze čtou a vykládají tóru a modlitby. K židovské náboženské obci se vztahuje i řada rituálů, mezi které patří šábés, což je židovská sobota, kdy Židé chodí do synagogy a nesmějí pracovat. Jedinec se stává plnoprávným nositelem židovské víry po absolvování židovského náboženského obřadu, který se nazývá bar micva (tj. syn příkazu). Chlapec se tohoto obřadu účastní po svých třináctých narozeninách, kdy je již považován za dospělého muže. Po tomto věku se stává zodpovědným za dodržování příkázání a může se i oženit. U dívek nese tento obřad název bat micva (tj. dcera příkazu). Dívka je považována za dospělou ženu po dvanáctém roce svého života. K životu občana židovské obce patří také obřizka, která se výhradně provádí pouze u mužů, nikoliv u žen. Chlapec je obřezán osmý den po narození, kdy také začíná jeho náboženský život. Spolu s obřizkou chlapec dostává i své hebrejské jméno. Důležitým prvkem v životě občanů židovské náboženské obce jsou také posty, kterými se občané osvobozují od existenciální úzkosti a jsou blíže k bohu. Židé se vyznačují i speciálními znaky v domácnostech, jako je neomítnutí jedné stěny místnosti, což představuje zničení Chrámu, kdy nemůže být postaven dům pro člověka, když není postaven Dům Boží. Nejvýznamnějším znakem židovské domácnosti je samotná kuchyně, kdy Židé mají povolená a nepovolená jídla. Rozhodně v židovské kuchyni nesmí dojít k smísení masa a mléka, proto mají Židé několik souprav nádobí a příborů a často také můžeme vidět v takové kuchyni dva dřezy. Mezi další symboly židovství patří sedmiramenný svícen nebo Davidova hvězda.

Judaismus je jedním z mála náboženství, které vzniklo již ve starověku a je i nadále aktuálním. Židovská víra sehrála v rámci svého vývoje významnou roli. Dokládá to už jenom skutečnost, že z judaismu vzniklo křesťanství, které navazuje na Starý zákon napsáním Nového zákona. Představitelé judaismu však s tímto tvrzením nesouhlasí. Dle nich se křesťanství neformulovalo z judaismu, protože křesťanství uznává řadu prvků, které odporují tóře.

(Spolek pro starou Brtnici 2004)

1. 3. První zmínky o Židech na našem území

Nejstarším dokumentem o přítomnosti Židů na našem území je spis arcibiskupa Arna z 9. století. O prvotní zmínky židovských obyvatel na našem území se také zasloužil židovský kupec Ibrahím ibn Jakub v letech 965–966, který ve svém spisu, jehož části známe pouze z knih jiných autorů, potvrdil přítomnost Židů v Praze.

Můžeme se tedy domnívat, že Židé se prvotně pohybovali po obchodních stezkách, které tvořily ekonomickou základnu země. Židovské obyvatelstvo se postupně začalo usazovat v Praze a na Moravě, kde se jednalo zejména o Brno, Znojmo a Olomouc. Na těchto územích začaly vznikat první židovské komunity, o kterých se zmínil i Kosmas ve své kronice z roku 1125. Židé byli především znalými kupci a obchodníky, proto se ve 13. století začali objevovat v centrech obchodu a řemesel, kterým byla také Jihlava.

(Jaroš 1998, s. 9–10)

1. 3. 1. První zmínky o Židech na Jihlavsku

První zmínka o přítomnosti Židů na Velké Moravě vzešla z tzv. Raffelstettenského celního a plavebního řádu z roku 903–906. Řád se zmiňuje o obchodu s Velkou Moravou, o otrocích či o židovských kupcích.

Příchod Židů do Jihlavy ve 13. století nenabral zrovna dobrý směr. Ve městě vznikaly protižidovské nálady, které vycházely ze vztahu křesťanů a Židů. Křesťanská víra byla v rozporu s vírou židovskou a Židé byli také daleko lepšími obchodníky než křesťané, a ti je tedy ve městě nemohli vystát. Tento spor byl řešen právně, kdy se Židé stali oficiálně zvláštní skupinou obyvatel a byli pod absolutní mocí panovníka, což znamená, že pouze panovník měl právo zasahovat do všech židovských záležitostí. Židovské obyvatelstvo muselo také za vše potřebné k životu panovníkovi platit. Tato pravidla byla ustanovena v lexikonu Statuta Judeorum, který byl vydán dne 29. 3. 1262 Přemyslem Otakarem II. Tento zákoník se stal po dobu pěti století základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě. Přemysl Otakar II. jej totiž vztáhl i na Brno nebo Olomouc.

Dalším textem, který dokládá přítomnost Židů v Jihlavě, je text městského a horního práva, ze kterého vyplývá, že v Jihlavě pobývali jednotliví Židé, nikoliv celé rodiny. Nejdříve byla zavedena tzv. listina „A“ textu městského a horního práva

v 70. letech 13. století a až o dvě desetiletí později tzv. listina „B“, která řešila spory křesťanů a Židů. Ze vzniku těchto dvou listin můžeme usuzovat, že během dvou desetiletí došlo k posílení židovského obyvatelstva ve městě, které si vynutilo vznik druhé tzv. listiny „B“. Jihlava se v 60. a 70. letech 13. století opravdu stala obchodním středověkým centrem, v němž bylo v roce 1269 zavedeno právo skladu, které posílilo obchodní zájem Židů.

(Jaroš 1998, s. 9–11)

2. Z historie Židů na Jihlavsku

O Židech na Jihlavsku z doby středověku toho není moc známo. K této tematice chybí písemné prameny, které byly zničeny při požáru města Jihlavy v roce 1353. Spolu s písemnými prameny byly požárem zničeny i městské knihy, které zajisté obsahovaly zmínky o židovské obci v Jihlavě. Absence pramenů se týká období od roku 1345, kdy Židům byly otevřeny jihlavské brány, až do roku 1359, kdy byly založeny nové městské knihy. Při pátrání po židovských občanech v Jihlavě v době středověku nám nezbyvá tedy nic jiného než čerpat z prvních třech obnovených městských knih z roku 1359. V obnovené třetí městské knize končí roku 1420 veškeré zmínky o jihlavských Židech. (Jaroš 1998, s. 12)

K novodobé historii Židů na Jihlavsku, čímž myslím dobu od poloviny 19. století až po konec druhé světové války, máme již více podkladů. Toto období začalo pro židovskou komunitu nadějně, ale skončilo tragicky. Židé poprvé od své existence získali v roce 1867 stejná práva jako ostatní obyvatelé a na přelomu 19. a 20. století byli jihlavští Židé na vrcholu hospodářského a sociálního rozkvětu. Avšak první zlom pro židovské obyvatelstvo nastal po první světové válce, kdy se Židé ocitli v novém státě, který pro ně byl velkou neznámou. K židovskému pronásledování a následné likvidaci začalo docházet začátkem druhé světové války v letech 1939–1942. Po druhé světové válce jsme se již na Jihlavsku nesetkali s tak početnou židovskou komunitou, jaká zde působila v minulých letech. (Jaroš 1998, s. 30–47)

2. 1. Židé na Jihlavsku od poloviny 14. století do poloviny 15. století

Židovská obec v Jihlavě vznikla v polovině 14. století. V této době na Moravě vládl markrabě Karel, který se později stal císařem Karlem IV. a českým králem. Tento panovník vydal 25. 8. 1345 listinu, která umožňovala všem Židům přijít do Jihlavy a bydlet v ní, což mělo za důsledek zvýšení počtu židovského obyvatelstva ve městě. Jihlavští Židé se usazovali v ulici Matky Boží a v ulici Židovská, která se později rozdělila na Přední a Zadní Židovskou ulici. Tato ulice existuje dodnes pod názvem Židovská. V této době vznikla ve městě i židovská synagoga s židovskou školou, která stála uprostřed křížení dnešních ulic Židovská a Mrštíkova. Židé byli navíc vyňati ze skupiny moravských Židů, což pro jihlavské Židy znamenalo, že nemuseli platit daně

a další poplatky, které museli odvádět za Přemysla Otakara II. v rámci zákoníku Statuta Judeorum.

Z obnovených městských knih můžeme vyčíst, že se jihlavští Židé v Jihlavě věnovali především obchodu, a to obchodu s vlnou, půjčování peněz a dalším finančním službám. Židům jako obchodníkům se v Jihlavě dařilo, čemuž nasvědčuje i fakt, že se Jihlava v této době vymanila z ekonomické krize, která byla mimo jiné způsobena již zmiňovaným požárem v roce 1353, a čekal ji hospodářský růst, který zahrnoval i rozvoj určitých řemesel.

V 80. letech 14. století byl však hospodářský rozmach Jihlavy v nedohlednu a situace ve městě se radikálně změnila. Obchody a řemesla v Jihlavě měly potíže s odbytem, což bylo způsobeno bratrovraždou Jošta a Prokopa, konkrétně skutečností, že Jihlava stála za Joštou, ale okolní šlechta podporovala Prokopa. A právě šlechta zničila dálkový obchod, čímž zanikly mnohá řemesla a obchody v Jihlavě. Hospodářská a ekonomická krize v Jihlavě trvala až do počátku 15. století. V této době vládl v Jihlavě Václav IV., který byl sice mnohými podezříván z filosemitismu, což značí kladný až obdivný vztah k Židům, ale na druhou stranu došlo za jeho vlády k řadě protižidovských akcí. Jedná se například o krvavé masové pronásledování Židů v Praze roku 1389 nebo odpuštění úroků všem křesťanům ve vztahu k Židům.

Z obnovených městských knih si můžeme vytvořit představu o tom, jak vypadala ve 14. století židovská náboženská obec a jihlavští Židé vůbec. V této době již měla židovská náboženská obec samosprávu, kterou zastával židovský rychtář. Židé měli v Jihlavě i určité výhody, které se týkaly prominutí daní, což bylo způsobeno již zmiňovaným velkým požárem v Jihlavě roku 1353, kdy Jan Jindřich odpustil městu na pět let placení daní. V obnovených městských knihách je také zmíněna existence židovské školy v Jihlavě. Je nám znám i učitel této školy, který se jmenoval Kacz a později ho nahradil učitel se jménem Jesko. Dokonce nám jsou již z této doby známy některé rodinné vztahy jihlavských Židů. Od 2. poloviny 14. století až do počátku 15. století žilo v Jihlavě přibližně čtyřicet až padesát Židů.

Židé si na Moravě žili v porovnání s ostatními zeměmi víceméně dobře. Postupně se na Moravu začali stěhovat židovští občané ze sousedních zemí, jako například z Rakouska, kde byli Židé roku 1421 vyhnáni Albrechtem II. Tento panovník se však v témž roce stal zástavním držitelem některých moravských měst, jakým byly Jihlava, Znojmo a další, a později i vládcem Moravy. V dubnu 1421 ještě dosavadní vládce Moravy Zikmund odsouhlasil moravským Židům jejich práva a v prosinci 1421

potvrdil Jihlavě její práva, která vycházela stále z listiny Karla IV. z roku 1345. S příchodem Albrechta II. však přišly do Jihlavy i zásadní změny. Tou nejpodstatnější změnou bylo vyhnání všech Židů z Jihlavy, které proběhlo koncem roku 1424, nebo na začátku roku 1425. K vyhnání jihlavských Židů došlo kvůli stížnosti jihlavských měšťanů, kteří tvrdili, že Židé spolupracují s kacířskými husity. Vypuzení Židů z Jihlavy panovník Albrecht II. zpětně stvrdil vydáním listiny dne 24. 4. 1427. V této listině bylo i povolení využívat židovskou školu jako špitál. Jihlavští měšťané se tedy jednoduše zbavili svých židovských konkurentů v obchodu a navíc získali k dobru i židovský majetek.

Po vyhnání z Jihlavy se Židé usadili v malých okolních vesnicích, kterými byly Brtnice, Batelov, Horní Cerekev, Police, Puklice a Třešť. Po Albrechtovi II. nastoupil na trůn jeho syn Ladislav Pohrobek, který ve vypuzování Židů pokračoval. Židé byli vyhnáni i z ostatních moravských měst a navíc měli zakázáno se po čtyři staletí navracet do těchto míst. Z památek jihlavských Židů se nezachovala jediná. Přítomnost Židů v Jihlavě nám tedy připomíná pouze existence Židovské ulice a významné zápisy v městských knihách.

(Jaroš 1998, s. 11–19)

2. 2. Židé na Jihlavsku od poloviny 15. století do poloviny 19. století

Když byli Židé z Jihlavy vyhnáni, tak zanikla v Jihlavě židovská komunita. Křesťanští obyvatelé Jihlavy měli zákaz udržovat s Židy jakékoliv styky. Královské město na tuto skutečnost reagovalo zhoršením hospodářství, konkrétně klesajícím obchodem. Vždyť právě jihlavští Židé udržovali obchod v Jihlavě na vysoké úrovni. Vzpomeňme si, že to byli právě židovští obchodníci, kteří plnili královskou pokladnu. Avšak i přísný zákaz vstupu Židů do královského města některé židovské obchodníky neodradil a sem tam se na královský trh dostaly obchodní a finanční operace vycházející právě od židovských obchodníků, což bylo u Jihlavanů vítáno, jelikož měli větší výběr nabízeného zboží a také jim i nadále byly nabízeny peněžité půjčky za zástavu.

V 16. století se židovští obchodníci stále snažili prosperovat v královském městě. Právě kvůli těmto skutečnostem tehdejší král Vladislav II. Jagelonský v roce 1504 opět vypověděl Židy z Jihlavy. Panovník o dva roky později vydal pro Jihlavu majestát o „*osvobození od Židů na věčné časy*“ (Jaroš 1998, s. 26), což nám dokládá pobyt Židů v Jihlavě na přelomu 15. a 16. století. Po vydání tohoto majestátu králem se

Židé do Jihlavy zrovna nehrnuli, protože v královském městě byli nežádoucími občany a nebyli v něm nijak chráněni. Bylo pro ně proto výhodnější zabydlet se v přilehlých poddanských obcích, kde jim šlechta poskytovala alespoň nějakou ochranu. Panství šlechty si totiž dobře uvědomovalo, že Židé jsou dobrými obchodníky a jejich poplatky tvoří stálý příjem do pokladnice.

O Jihlavě v 17. století toho není příliš známo, protože většina písemných dokumentů byla zničena v období třicetileté války. Židé občas navštívili královský městský trh za cílem obchodu, což dokládají zachované rejstříky židovského mýta.

Na počátku 18. století za protižidovské vlády Karla IV. a Marie Terezie museli Židé platit poplatky za vstup na královské trhy. Židovští obchodníci přicházeli do města pouze bránou Matky Boží a nesměli se ve městě zdržovat přes noc. Po Marii Terezii nastoupil na trůn její syn Josef II., za kterého začalo určité uvolnění židovské otázky. Byly stanoveny výjimky pro některé židovské obchodníky, kteří v Jihlavě chtěli podnikat. První výjimka byla udělena roku 1780 židovskému podnikateli Nathanovi Pinkasovi, který si v Jihlavě zřídil sklad tabákové firmy.

V 19. století platila v Jihlavě i nadále tvrdší židovská opatření, ale přesto se začali objevovat na jihlavském gymnáziu první židovští studenti. Musím ale dodat, že židovské obyvatelstvo v Jihlavě představovalo opravdu malý zlomek všech občanů Jihlavy. V roce 1837 žilo v Jihlavě z necelých šestnácti tisíc obyvatel pouhých sedmnáct Židů.

(Jaroš 1998, s. 25–29)

2. 3. Židé na Jihlavsku od poloviny 19. století do začátku okupace v roce 1939

V roce 1848 nastaly pro židovské obyvatelstvo veliké změny, které měly bezprostřední odezvu na jejich život. Byla zrušena ghetta i tzv. toleranční daň, kterou zavedl Josef II. v rámci tolerančního patentu, jenž vydal v roce 1781. Pro Židy tyto změny znamenaly volnost pohybu a usídlení. Další změnou v životě židovských obyvatel byla tzv. Prosincová ústava, která byla vydána 21. 12. 1867. Židé skrze tuto ústavu nabyli občanství a poprvé ve své historii získali stejná práva jako ostatní obyvatelé Čech a Moravy. Židé se důsledkem těchto změn stěhovali z poddanských obcí zpět do královských měst, tedy i do Jihlavy. (Jaroš 1998, s. 30) Teprve v této době

umožňovala situace ve městě občanský sňatek mezi křesťanem a Židem, aniž by jeden musel konvertovat. (Epsteinová 2000, s. 64)

Migrace Židů zpět do měst se však nelíbila místním obyvatelům, kteří svůj nesouhlas dávali hlasitě najevo. Dne 6. 5. 1850 se nelibost místních občanů v Jihlavě projevila v podobě zpívání urážlivých písní před židovskými domy a nevhodných poznámek směřujících na účet Židů. Proti výtržnostem muselo v Jihlavě dokonce zasahovat vojsko, protože domluvy směrem k útočníkům nezabíraly. (Jaroš 1998, s. 30)

I přes všechny tyto události stále rostl počet Židů stěhujících se do královského města, které jim nabízelo podnikatelské možnosti a řadu pracovních nabídek. V roce 1869 žilo v Jihlavě již tisíc devadesát židovských občanů. Židům se v této době v Jihlavě dařilo, čemuž nasvědčuje i fakt, že Žid jménem Morwitz vybudoval v královském městě soukenickou továrnu. Tato továrna ovšem začala vzkvétat až s příchodem nových majitelů, kteří z ní vybudovali textilní továrnu s dělnickou osadou zvanou Helenín. Dnes se v těchto místech nachází textilní škola. (Jaroš 1998, s. 31)

V roce 1858 byl v Jihlavě založen židovský náboženský spolek, který byl o čtyři roky později, díky neustále se zvyšujícímu počtu židovských občanů ve městě, povýšen na židovskou náboženskou obec, která zanikla roku 1950. Židovská náboženská obec měla svého rabína i učitele. Židé byli v královském městě velice aktivní především v oblasti společenského života, kdy zakládali různé spolky, jako byly chudinské nadace, pohřební bratrstvo Chevra Kadiša, Židovský dámský spolek, synagogální pěvecký soubor Šir Zion nebo sportovní klub Makabi. V roce 1895 se činnost židovské náboženské obce nevztahovala již pouze na Jihlavu, ale její působnost se přenesla i na třicet dalších obcí v okolí Jihlavy. (Jaroš 1998, s. 32–35)

Na přelomu 19. a 20. století se Židé v Jihlavě dostali na hospodářský a společenský vrchol. Židovská náboženská obec v roce 1900 zaznamenala tisíc čtyři sta šedesát osm osob židovské víry. Židé se v Jihlavě tedy patřičně realizovali, a to přestavbou synagogy nebo postavením obřadní síně při vstupu na židovský hřbitov.

Důležitým obdobím pro židovské, ale také pro české a německé obyvatelstvo v Jihlavě, byla první světová válka. Při této válce zemřelo na bojištích třicet tři jihlavských Židů. Nevraživost mezi Čechy a Němci se první světovou válkou ještě více vystupňovala. Němci, kteří měli nad českými občany převahu, doufali, že po skončení války nebudou mít Češi žádná práva, ale naopak oni si upevní své postavení. V roce 1915 dokonce rakouská vláda zavedla protičeská opatření,

čímž vyvrcholil spor Čechů a Němců v Jihlavě. První světová válka s sebou přinesla mimo jiné i hospodářskou, ekonomickou a sociální krizi. (Jaroš 1998, s. 35–36)

Se vznikem Československa Židé nevěděli, co jakožto od nového státu očekávat. Situace v Jihlavě byla napjatá, protože Češi spojovali židovské obyvatelstvo s Němci. Čeští občané takto jednali možná právě proto, že se jihlavští Židé do roku 1918 dorozumívali německým jazykem a ve volbách podporovali především německé politické strany. (Svěrák 1998, s. 48) České obyvatelstvo ve městě vystupovalo tedy proti jihlavským Židům, a to vylepováním protižidovských plakátů, bojkotem židovských obchodů a vyháněním Židů z města. Nevraživost Čechů a Židů se ale nakonec uklidnila, když Češi viděli, že se Židé začali přiklánět k českým občanům, posílali své děti do českých škol apod. Dokonce byl v roce 1919 založen českožidovský spolek, který nesl název Spolek českých Židů pro Českomoravskou vysočinu. V počátku První republiky však byly v židovské náboženské obci spory především ze strany sionistů, kteří si chtěli vytvořit vlastní politiku, což se jim na krátký čas podařilo. Až na tyto menší neshody žili tedy jihlavští Židé ve městě v období První republiky relativně klidně.

Ve 20. letech 20. století začal počet jihlavských Židů klesat. Tento pokles se zrychlil po událostech, které se odehrávaly ve 30. letech v Německu a značily blížící nebezpečí, které skutečně přišlo v roce 1939. (Jaroš 1998, s. 35–38)

30. 1. 1933 byl říšským kancléřem jmenován Adolf Hitler, který byl v čele Nacionálně socialistické německé dělnické strany, jejímž cílem byla pomsta za prohru v první světové válce. Na tyto události odehrávající se v Německu reagovali jihlavští Židé bojkotem německých obchodů, zrušením odběru německých časopisů a odchodem dětí z německých škol. (Svěrák 1998, s. 48–50)

Jednalo se o počátek tragédie, která byla nejtěžším obdobím pro židovské dějiny.

2. 4. Židé na Jihlavsku od začátku okupace v roce 1939 do roku 1950

15. 3. 1939 vstoupila německá vojska na území Česko-Slovenské republiky (označované také jako Druhá republika) a o den déle Adolf Hitler vyhlásil zřízení Protektorátu Čechy a Morava. (Jaroš 1998, s. 38)

V Jihlavě byla reakce na příchod německého vojska jiná než v ostatních městech Česko-Slovenské republiky. Mohla za to skutečnost, že v Jihlavě žily tři skupiny obyvatel odlišné národnosti, a to Češi, Němci a Židé, kteří, jak jsem uvedla v kapitole

2. 3., se začali přiklánět k českému obyvatelstvu. Němečtí občané v Jihlavě brali vpád německých vojsk jako osvobození nikoliv jako okupaci, na rozdíl od českých občanů včetně jihlavských Židů. V průběhu března 1939 měl zavítat do Jihlavy i samotný Adolf Hitler, kterého především němečtí občané chtěli přivítat nápisem na radnici: „*Německá Jihlava zdraví vůdce!*“ (Laudin 2014). Adolf Hitler ale nakonec do Jihlavy nedorazil, protože ho gestapo varovalo před hrozícím atentátem na jeho osobu, který se měl uskutečnit v jihlavských katakombách. (Laudin 2009)

S příchodem okupace přišla i řada změn a zákonů, které byly v rozporu s lidskými právy. V Jihlavě na sebe tyto změny nenechaly dlouho čekat a již 30. 3. 1939 byla německou mládeží zapálena obřadní síň včetně zničení židovského hřbitova. Změny se samozřejmě dotkly i židovské náboženské obce, která byla nucena v polovině roku 1939 změnit své působišťe.

V letech 1939–1942 proběhla likvidace jihlavských Židů. Cílem Německa bylo vyhlazení všech Židů z německého prostoru, v rámci „*konečného řešení židovské otázky*“ (Jaroš 1998, s. 39), které vešlo do dějin pod názvem holocaust. Jihlavští Židé pocítili v Jihlavě strach a mysleli si, že situace bude snad v jiných městech Protektorátu Čechy a Morava snesitelnější. Proto se celé židovské rodiny začaly hromadně stěhovat do Prahy, Třeště, Dačic, Poděbrad a také do okolních obcí u Jihlavy jako byla Brtnice, Polná nebo Jemnice. Židé však ještě nevěděli, že tato města a obce, která si s nadějí vybrali k novému životu, jsou pouze přestupními stanicemi do Terezína a dalších koncentračních táborů. Z celkového počtu jihlavských Židů, který je odhadován na tisíc až tisíc dvě stě, přežilo holocaust pouze třicet dva židovských občanů. (Jaroš 1998, s. 38–39)

V polovině roku 1939 platily pro Židy rasové zákony, které byly součástí tzv. Norimberských zákonů z roku 1935. Rasová diskriminace se objevovala v mnoha podobách. Pro židovské obyvatelstvo bylo zavedeno „*ghetto bez hranic*“ (Jaroš, Zimola 1998, s. 151), které mělo za úkol vyřadit Židy ze společenského života, což šlo až k úplné izolaci. Občanské průkazy Židů byly označeny velkým červeným písmenem J (tj. Jude). Tato diskriminační nařízení se neustále stupňovala. Během roku 1940 již Židé nesměli vstupovat do parků a na náměstí, ale také nesměli navštěvovat kina, divadla, knihovny a cestovat směli pouze v posledním vagónu městské hromadné dopravy. Židovští občané mohli chodit nakupovat pouze v čase od patnácté do sedmnácté hodiny a po dvacáté hodině nesměli opouštět svá bydliště. Židovské děti měly zákaz vzdělávání v českých a soukromých školách, proto se vytvořily tajné

studijní spolky, kde byly židovské děti učeny židovskými učiteli, kteří též nemohli působit na českých a soukromých školách. Židé také museli nosit Davidovu hvězdu, která byla přišita na viditelném místě oděvu.

Zásahy proti Židům však nabraly na síle s příchodem Reinharda Heydricha, který se stal 27. 9. 1941 říšským protektorem a již dva dny po svém nástupu uzavřel všechny židovské synagogy. Dalším jeho cílem byla deportace Židů z německého prostoru, kterou chtěl uskutečnit do konce roku 1941. Avšak tento cíl vzhledem ke stále vysokému počtu židovských obyvatel nemohl být do konce roku splněn. Přesto se na něm začalo intenzivně pracovat přestavbou pevnostního města Terezín, ze kterého začal růst koncentrační tábor. (Jaroš, Zimola 1998, s. 151–152)

Do Terezína ještě jakožto pevnostního města přijelo koncem roku 1941 tři sta čtyřicet mužů, kteří z něj vybudovali koncentrační tábor, kam se postupně začaly počátkem roku 1942 sjíždět transporty Židů z celé Evropy. V říjnu 1942 se z Terezína vypravily další vagóny směrem na východ, kde čekalo na Židy opravdové peklo. Jedna velká tragédie v podobě vyhlazovacích táborů. (Vilímek 1998, 145–147)

Terezín byl koncentračním a průchozím táborem, prostředkem lživých informací o osudech transportovaného židovstva a nástrojem decimace. Všechny tyto funkce plnil Terezín od počátku roku 1942 až do konce války. Terezínem víceméně prošli všichni Židé, kteří žili v Protektorátu Čechy a Morava. Někdo v táboře pobyl pouze krátký čas, než byl deportován na východ, především do koncentračního tábora Osvětim, ale někdo se v Terezíně dočkal i konce války. Od 24. 11. 1942 do 16. 3. 1945 přijelo do Terezína sto dvacet dva transportů (tj. sedmdesát tři tisíc čtyři sta šedesát osm osob) z Protektorátu Čechy a Morava.

Na Vysočině byl sběrný tábor v Třebíči, odkud odjely transporty Av a Aw do Terezína ve dnech 18. 5. 1942 a 22. 5. 1942. Těmito transporty bylo deportováno celkem tisíc tři sta sedmdesát osob, z nichž se konce války dočkalo pouhých šedesát. Na shromaždišti židovští občané museli odevzdat klíče od svého bytu či domu, všechny peníze a šperky. (Jaroš, Zimola 1998, s. 152–156)

Po válce byla židovská náboženská obec v Jihlavě obnovena, ale již roku 1950 zanikla její činnost. Důvodem byl nedostatek osob židovského původu. Synagoga v Jihlavě byla nadobro zbourána a židovský hřbitov, na kterém vyrostla nová obřadní síň, se dočkal opravy. Na židovském hřbitově dnes můžeme vidět pomník, který je věnován obětem holocaustu. (Jaroš 1998, s. 39–40)

2. 4. 1. Holocaust

Na úvod této kapitoly bych chtěla podotknout, že holocaust má pro mě širší význam. Holocaust tedy nevnímám „pouze“ jako vyvraždění šesti milionů Židů, ale také téměř milion Romů, několik tisíc lidí s odlišnou sexuální orientací a lidí postižených, ať už fyzicky či mentálně.

„*Konečné řešení židovské otázky*“ (Jaroš 1998, s. 39), které známe pod pojmem holocaust, představuje podle Z. Baumana kategoriální vraždu. Podstatou kategoriální vraždy je fakt, že skupiny jedinců, které jsem jmenovala v předchozím odstavci, byly odsouzeny k likvidaci. Tuto skutečnost vystihl dobře Raul Hilberg, který říká, že „*o osudu Židů bylo rozhodnuto v okamžiku, kdy nacističtí úředníci vyhotovili zvláštní židovské registry, oddělené od seznamů „řadových“ německých občanů, a kdy jim na cestovní průkazy natiskli písmeno J.*“ (Bauman 2003, s. 18). Kategoriální vražda tedy představuje jednostranný boj, při kterém chce pachatel zbavit oběť, která je pasivní, její subjektivitu. Z. Bauman doplňuje, že logika kategoriální vraždy spočívá v budování řádu, v němž výše zmínění jedinci již nenašli své místo. (Bauman 2003, s. 17–30)

Víme, že holocaust byl, je a bude velikou tragédií v dějinách lidstva. Z. Bauman však dochází ke zjištění, že existují i méně sympatizující názory, které nám říkají, že holocaust nepředstavoval vybočení z moderní společnosti, nýbrž že pouze odkryl druhou tvář téže společnosti. Tyto dvě tváře moderní doby bez sebe nemohou však existovat. Holocaust tedy nejenže ukázal skryté znaky moderní společnosti, ale on je zároveň v průběhu let podrobil i zkoušce. (Bauman 2003, s. 37–44)

Masové vraždění můžeme také podle Z. Baumana chápat jako neúspěch civilizace. Dopustit se holocaustu by totiž nebylo možné bez průmyslových a byrokratických prostředků moderní společnosti.

Jelikož Židé neměli svůj teritoriální stát, nemohli se tedy zúčastnit války, ve které šlo o získání území, a proto bylo lepší se jich zbavit. (Bauman 2003, s. 72–74) Adolf Hitler však nestanovil způsob, jak tento cíl uskutečnit. Nejdříve tedy proběhla emigrační vlna Židů z Německa, avšak německé území nabývalo stále větších rozměrů, až byla emigrace židovského obyvatelstva pozastavena. Němečtí velitelé přišli na nový způsob odstranění Židů, a to na fyzickou likvidaci. Pod tíhou těchto skutečností Z. Bauman dochází ke zjištění, že holocaust tedy nebyl iracionálním výmyslem moderní

společnosti, nýbrž se stal dlouhodobě racionální myšlenkou, která byla rozpracována právě byrokracií moderní doby. (Bauman 2003, s. 44–52)

V rámci shrnutí byl tudíž holocaust kulminací historie náboženské, ekonomické, kulturní a národnostní zloby. Bez antisemitismu, což je „náboženská, rasová a národnostní nesnášenlivost projevující se ve vztahu k Židům“ (Slovník cizích slov), se holocaust nemohl obejít. I přesto, že zde antisemitismus byl odjakživa, tak se holocaust stal jedinečným okamžikem v historii židovství. Můžeme tudíž říci, že holocaust byl vyvrcholením antisemitismu, tedy protižidovských nálad. (Bauman 2003, s. 67–70) Podstatu antisemitismu dobře vyjádřil William D. Rubinstein: „(...) zatímco jiné skupiny byly předmětem zášti buď jako elity, nebo jako masy, snad jen Židé byli nenáviděni jako obojí zároveň.“ (Rubinstein 1982, s. 78–79).

Z. Bauman dále ve své publikaci píše, že k holocaustu bezpochyby patří rasismus, který umožnila moderní doba skrze moderní vědu, techniku a politickou moc. Rasismus znamená „nenávisť k lidem určité rasy“ (Slovník cizích slov). Podle Z. Baumana má tato nenávisť velice blízko k teorii odcizení, což znamená, že obtěžující skupina musí být izolována od skupiny obtěžované. Pokud odsunutí obtěžující skupiny není možné, musí být tato skupina fyzicky zničena. Do oblasti politického rasismu patřila sterilizace, kterou si můžeme vysvětlit jako zákaz plození dětí pro určité skupiny lidí. Cílem německé Říše byla reprodukce zdravé rasy, jíž chtěli dosáhnout selekcí nezdravých jedinců. Nacističtí velitelé se však nechtěli soustředit pouze na generaci, která přijde po nás, nýbrž se zaměřili již na nynější generaci, kterou chtěli udělat lepší. Proto nejdříve vznikaly v Německu ústavy, které se nazývaly Ústavy pro eutanazii nebo Transport nemocných. Kvůli protestům církve však byly tyto ústavy zrušeny, ale německá Říše se svých plánů nevzdala. Naopak je dovedla do daleko horší formy v podobě plynových komor. (Bauman 2003, s. 106–118)

Když se dotkneme otázky cíleného vyvražďování jedinců nezapadajících do německého vzorce, napadne nás, že se těchto činů musely dopustit zrůdy. Tento názor nám však vyvrací Raul Hilberg, který o nacistech říká: „Byli to vzdělaní lidé své doby.“ (Hilberg 1980, s. 101). Ze statistik skutečně vyplývá, že pouze 10 % nacistických příslušníků trpělo patologickými sklony. Měli bychom mít tudíž pořád na paměti, že společnost, ve které žijeme, umožnila kdysi dávno holocaust a všichni mu jen netečně a slepě přihlíželi. (Bauman 2003, s. 133–139)

Jak si ale můžeme vysvětlit něco tak hrozného, jako byl holocaust? Z. Bauman tvrdí, že holocaust se vyznačuje dvojím autonomním způsobem. První způsob vypovídá

o nestabilní civilizaci a druhý způsob můžeme vidět v hrozivých ambicích této civilizace. Masové vraždění se stalo technikou, která byla osvobozena od emocí a racionality. (Bauman 2003, s. 145–150)

Problematika holocaustu je také podle Z. Baumana spojována s dehumanizací, která představuje neúctu k člověku a dokonce připravení jedinců o jejich lidskou podobu. (Bauman 2003, s. 155–157). Tuto skutečnost dobře vyjádřil Peter Marsh: „*Když člověk stál u osvětivského plotu a hleděl na tyto na kost vyhublé tvory se svrašťelou kůží a očima hluboko v důlcích – jak mohl věřit, že jsou to skutečně lidé?*“ (Marsh 1978, s. 120).

Jak je ale možné, že oběti holocaustu šli poslušně a se sklopenou hlavou za nacistickými vůdci bez většího odporu? Zmíním několik podstatných bodů, které popsal Z. Bauman ve své publikaci, a které nám pomohou zodpovědět tuto otázku. Násilí páchané na obětech muselo být dostatečně silné, aby narušilo vůli trpících a tím podlomilo jejich odpor a vůbec sílu se proti agresorům bránit. Oběti museli být samozřejmě zbaveni veškerých zbraní, pomocí kterých by mohli zaútočit. Nacističtí vůdci si také byli dobře vědomi faktu, že své oběti musí připravit o střediska autority, čímž trpící ztratili svou soudržnost, identitu i schopnost bránit se. Než však agresori připravili oběti o střediska autority, žili Židé v ghettech, kde měli židovští občané i volby do židovské samosprávy a byli součástí politiky státu. (Bauman 2003, s. 173–179) Tuto situaci dobře vystihl Zygmunt Bauman, který ve své publikaci píše, že „*Židé byli součástí onoho společenského zřízení, které je mělo zničit.*“ (Bauman 2003, s. 178).

Holocaust však nebyl původním plánem německé Říše. Adolf Hitler chtěl prvotně separovat Židy od německých občanů tak, že Židy vyhnal z Německa a jejich novým domovem se stalo ghetto. Všechno ale nabralo příliš rychlých obrátek, až otázka Židů sklouzla v rámci německého cíle k cestě na východ a k jejich následnému vyvraždění. Podle Z. Baumana stáli oběti ve vyhlazovacích táborech vždy před volbou, i když to tak na první pohled nevypadalo. Nejedná se však o volbu subjektivní, nýbrž volbu objektivní, kdy si oběti mohli pouze vybrat mezi menším a větším zlem. Tato volba byla cílem nacistických vůdců, kteří chtěli, aby si oběti mysleli, že jim záleží na jejich chování, a zabránilo se tak vzpourám a odporu. Deportace Židů také mnohdy závisela na postavení ve třídní společnosti a na tom, zda Židé spolupracovali či nespupracovali s nacisty. Z. Bauman ve své publikaci zmiňuje, že s případnou kooperací souvisí mimo jiné i strategie „*zachraň, co se dá*“ (Bauman 2003, s. 202),

jejímž cílem byla služba Židů nacistickým vůdcům, přičemž Židé si takto utvářeli představu, že právě oni budou za dané služby vyňati ze seznamu obětí odsouzených na smrt. (Bauman 2003, s. 187–203)

Na konec této kapitoly bych ráda uvedla pár slov o morálce ze sociologického hlediska, o které se vyjadřuje Z. Bauman ve své publikaci. Základní jednotkou morálního chování je odpovědnost, která je minimalizována tehdy, pokud se jedinec ocitne sám, bez blízkosti druhého lidského subjektu. Taková proměna jedince je nazývána procesem separace. Právě tento proces dovolil lidem zabít a ještě více lidem tomuto násilí přihlížet.

Raul Hilberg vytvořil schéma, které ukazuje kroky nacistů, jež vedly k vyhasínání morálních zábran u obětí holocaustu a k jejich následnému vyvraždění:

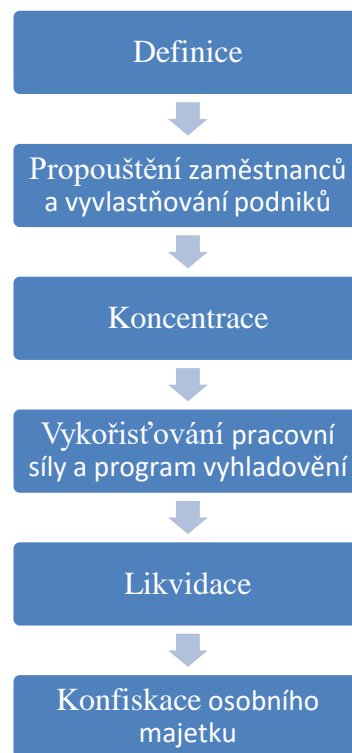

Schéma (Hilberg 1987, s. 999)

Dle vysvětlení Z. Baumana, definice vyděluje nežádoucí skupinu, která se tak stává zvláštní kategorií, s níž je zacházeno speciálním způsobem. Propouštěním zaměstnanců a vyvlastňováním podniků se ruší veškeré smlouvy mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, s oběťmi jsou tudíž zprerhávány veškeré styky. Koncentrace stále více prohlubuje izolaci nežádoucí skupiny od většiny populace. V rámci vykořisťování

pracovní síly a programu hladovění žádali nacističtí vojáci dokonce o možnost sami zabít oběť, aby nemusela trpět smrtí hladem. A závěrečná likvidace byla logickým vyústěním předchozích kroků. Všechna tato stádia pouze navyšovala fyzickou a psychickou vzdálenost mezi oběťmi a zbytkem populace. (Bauman 2003, s. 252–262)

Podle Z. Baumana společnost nedokáže pochopit holocaust a nejspíš ho pochopit ani nechce. Ignorace těchto hrozivých událostí jenom poukazuje na naší lhostejnost a mravní zkaženost, kterou se nám holocaust snažil ukázat. (Bauman 2003, s. 273–280)

3. Židé v Brtnici

Jak jsem již uvedla v kapitole 2. 1., jihlavští Židé se po vyhnání z Jihlavy v roce 1424 usadili v okolních poddanských vesnicích, a to především v Brtnici, kde si založili židovskou obec. Nejednalo se však o první židovské obyvatelstvo, které se v Brtnici usadilo. Židé Brtnici navštívili již v polovině 14. století, kdy byli pozváni markrabětem Karlem do Jihlavy především z obchodního zájmu. V centru Brtnice měli Židé svůj vyhraněný prostor (tj. ghetto), kde žili v samosprávním celku, a který především v době šábesu neopustili. Brtničtí Židé měli ve svém ghettu radnici, synagogu, která byla poničena požárem a v roce 1988 nadobro zbourána, a školu, kterou tvořila jednotřídka, kde se vyučovalo v němčině. (Jaroš 1998, s. 67–68)

Brtnice byla v posledním období třicetileté války (1618–1648) zpustošena a tato skutečnost měla vliv i na brtnické Židy, jejichž počet klesal. V 2. polovině 17. století se však začal počet židovských obyvatel zvyšovat a to i za předpokladu, že Židé byli oproti křesťanskému obyvatelstvu znevýhodněni. Brtničtí Židé například platili vyšší daně z domů než ostatní obyvatelé, takže se panstvu vyplatilo přijímat Židy do Brtnice, protože z nich měli stálý příjem do pokladny. V roce 1715 zasáhla Brtnici morová epidemie, při které zemřelo padesát devět brtnických Židů. O tři roky později tedy žilo v Brtnici pouze třicet devět židovských rodin. K nárůstu brtnických Židů přispěl patent Josefa II. o náboženské toleranci z roku 1781. V roce 1857 bylo tedy v Brtnici nejvíce židovských občanů, a to pět set čtyřicet. Na přelomu 19. a 20. století nastal úbytek Židů v Brtnici, což bylo způsobeno faktem, že Židé se mohli opět navrátit do větších měst. Roku 1921 poklesl počet brtnických Židů na pouhých sedmdesát šest občanů a roku 1930 dokonce na třicet tři občanů. V souvislosti s úbytkem židovského obyvatelstva byla v Brtnici roku 1930 zrušena židovská náboženská obec. (Spolek pro starou Brtnici 2004)

V roce 1939 přišla okupace Československa a spolu s ní i množství zákazů a omezení pro židovské obyvatelstvo. Z Brtnice bylo v roce 1941 třicet osm Židů odvečeno do Terezína. Na listině Židů k odvečení bylo napsáno: „*V květnu 1942 se odstěhovali až na Adolfa Picka.*“ (Jaroš 1998, s. 70). Brtničtí Židé se však neodstěhovali, nýbrž byli násilím odvečeni! Tento nucený krok se týkal všech brtnických Židů bez rozdílu věku. Nejmladšímu chlapci byli pouhé tři roky a nejstarší

již slepé ženě devadesát tři let. Všichni brtničtí Židé během druhé světové války zahynuli.

Další odsuny brtnických Židů proběhly v roce 1944, kdy se jednalo o Židy ze smíšených manželství. Z Postoloprta, kde byl během druhé světové války koncentrační tábor, se všichni tito Židé vrátili, kdežto z ostatních koncentračních táborů se vrátili pouze dva Židé.

Vzpomínku na oběti druhé světové války v podobě pomníku, který je umístěn na jihlavském židovském hřbitově, ztvárnil sochař Jiří Šlesinger. (Jaroš 1998, s. 70–71)

4. Interpretace vybraných děl memoárové literatury s tematikou holocaustu

K interpretaci memoárové literatury s tematikou holocaustu jsem si vybrala biografii *Nalezená minulost* od autorky Heleny Epsteinové a autobiografii *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* od autora Oskara Strausse.

Téma první publikace nesoucí název *Nalezená minulost* je zřejmé již z jejího pojmenování. Autorka se v díle zaměřila na pátrání po svých předcích. Začala u své prababičky Terezy, o které se dočetla v kronice své matky, která napsala: „*Tereza Fruchtová se narodila ve městě Iglau [Jihlava] na Moravě někdy v padesátých letech devatenáctého století jako dcera prosperujícího hostinského.*“ (Epsteinová 2000, s. 18). Helena se od této poznámky odrazila a její pátrání začalo jak jinak než v Jihlavě. Autorka však nezůstala pouze u své prababičky Terezy, ale reflektovala také život své babičky Josefíny a především se zaměřila na život své maminky Franzisky, do kterého vstoupila druhá světová válka. Tyto tři ženy spojovala jedna touha, a to zabít se. Prababička Tereza skočila z okna, babička Josefína často strašila sebevraždou své blízké a na maminku Franzisku má Helena mimo jiné i vzpomínku, kdy sedí zamčená v koupelně a pláče se slovy, že už toho má dost a že již nemůže dál. (Epsteinová 2000)

Z názvu druhé publikace *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, nám není téma ihned známo. Název odpovídá citátu z dopisu, který poslala maminka Oskarovi do Dánska. Tehdy bylo Oskarovi necelých šestnáct let a maminka se ho snažila skrze dopisy takto na dálku vychovávat: „*Abych se myl, byl čistý, čistil si zuby, byl laskavý k lidem, pilný v práci a abych zůstal s růžovými tvářemi.*“ (Strauss 2009, Úvod), převyprávěl Oskar část dopisu v úvodu svých pamětí. V publikaci se autor zaměřil na příběh svého života, kdy popisuje své dětství, které prožil v Benešově nad Ploučnicí, dospívání v Jihlavě, první odloučení od rodiny, kdy musel odjet do Brna na přípravný kurz potřebný pro vycestování do Palestiny a konečné odloučení od rodiny, kdy odjel do Dánska, ze kterého putoval do Palestiny. Tehdy ještě nevěděl, že Hitler vyvraždí celou jeho milovanou rodinu, kterou již nikdy neuvidí. Holocaust přežila pouze jeho babička, které posílal z Palestiny do židovského domova důchodců vždy bedničku pomerančů. (Strauss 2010)

4. 1. Život Heleny Epsteinové

Autorkou knih *Nalezená minulost* a *Děti holocaustu*, ale také zároveň další pokračovatelkou rodinné historie, která je známá od její prababičky Terezy Fruchtové, je americká spisovatelka a novinářka, původem však Češka, Helena Epsteinová.

Helena se narodila 27. listopadu 1947 v Praze manželům Franci a Kurtu Epsteinovým po rizikovém těhotenství. Těhotenství se pro Franci stalo komplikovaným, když se jednoho červnového rána probudila a měla vnitřní stranu stehen od krve. Samozřejmě začala panikařit a ihned přivolala svého porodníka. Bála se, že do výčtu milovaných osob, o které přišla, přibude ještě její nenarozené dítě. Lékař se jí na jednu stranu snažil uklidnit, ale na stranu druhou jí naznačil, že její tělo nemusí být na dítě ještě připravené. Nebylo by se čemu divit, vždyť Franziska prošla třemi koncentračními tábory, ve kterých hladověla, trpěla žízní, mrzla a prodělala těžký tyfus. Franci proto zůstala dva měsíce v klidu na lůžku, a díky její trpělivosti jí mohl lékař v červenci oznámit, že ona i dítě jsou v pořádku.

V roce Helenina narození se v Praze dostávali stále viditelněji k moci komunisté, kteří o rok dříve vyhráli volby. Rodina se proto rozhodla v červenci 1948 emigrovat do Spojených států amerických, kde již Helena zůstala. (Epsteinová 2000, s. 286–306)

Helena Epsteinová je dítětem, jehož rodiče přežili holocaust. Rodiče na takovéto děti přenášejí ať už vědomky, či nevědomky útrapy, které zažili v koncentračních táborech. Psychiatři dokonce došli k závěrům, že děti z židovských rodin jsou traumatizovány válečnou zkušeností svých rodičů. U Heleny se tato diagnóza projevovala vidinami krve, rozbitého skla, nahromaděnými mrtvolami, ostnatým drátem a hromadou kufrů, bot, šperků a klíčů. Když byla Helena malá, ptávaly se jí děti: „*A proč nosí tvoje maminka na ruce číslo?*“ (Epsteinová 1994, s. 9) Helena poprvé neodpověděla a děti se jí přestaly ptát. (Epsteinová 1994, s. 3–19)

Autorka ve svém díle *Děti holocaustu* vzpomíná mimo jiné i na byt svých rodičů v New Yorku, ve kterém měla její matka svůj vyhraněný prostor v obývacím pokoji, kde měla šicí stroj. Franci seděla u šicího stroje, kouřila jednu cigaretu za druhou a občas se zahleděla na podobiznu své matky Josefiny, kterou měla umístěnou nad strojem.

Helenina matka trpěla řadou zdravotních problémů, z nichž si většinu přivodila v koncentračních táborech. Jednou na ni v táboře spadla část střechy a poranila Franci na zádech, přičemž měla od té doby problémy s vyhřezlou ploténkou. Trpěla také

migrénami, zánětem tlustého střeva a v neposlední řadě depresemi, díky kterým měla sklony k sebevraždě. Helenin otec Kurt na tom psychicky nebyl o moc lépe než jeho manželka. Dlouhá léta v New Yorku nemohl sehnat pořádnou práci, a proto skončil jako střihač látek v podniku na výrobu oděvů. Domů přicházel velice vyčerpaný, a když mu byla u večeře dána jakákoliv záminka, dal průchod zuřivosti, kterou v sobě nosil. Pro třináctiletou Helenu byly tyto výstupy známkou otcova tyranství, proti kterému však nevystupovala, ale pociťovala pouze obrovskou lítost. (Epsteinová 1994, s. 28–40)

Helena byla hyperaktivním dítětem a později i teenagerem. Svůj denní režim měla naplánovaný na hodiny, které vyplňovala bruslením, jízdou na kole, hrou na klavír, zpíváním ve sboru a hraním míčových her. (Epsteinová 1994, s. 167–185) Do patnácti let navštěvovala každou neděli židovskou školu, i když často jí z ní omlouval její otec, který bral celou rodinu na výlety. Návštěva židovské nedělní školy byla především výmyslem matky, která si za období druhé světové války přísahala, že pokud válku přežije a bude mít děti, bude je vychovávat jako Židy. Helenu ale studium židovské víry nebavilo a do židovské školy chodila spíše z povinnosti k matce. Někdy Heleně přišlo, že celý její život je pro ni vlastně jednou velkou povinností. Matka brala skutečnost, že má krásné děti za zázrak a požadovala po nich, aby byly šťastné, veselé, bezproblémové a rozumné, o což se Helena, často i těžce proti své vůli, snažila. (Epsteinová 1994, s. 89–111)

V roce 1967 dorazila devatenáctiletá Helena do Izraele, kde panoval optimismus z vítězství v šestidenní válce. Helena jela do Izraele studovat Hebrejskou univerzitu v Jeruzalémě, což byla však pouhá výmluva pro rodiče, kteří o ni měli strach a s její cestou do židovské země nesouhlasili. Avšak daleko více než samotné studium Helena toužila poznat židovský národ, ve kterém její matka odmítla žít. Tvrdila, že by si v Izraeli připadala jako v koncentračním táboře. Helena se naučila židovský jazyk hebrejštinu a začínala se pomalu nořit do židovské kultury. Při studiu pracovala na poloviční úvazek v jedné rodině, kde se starala o čtyři děti, vařila jim a uklízela. (Epsteinová 1994, s. 167–185) Po roce pobytu v Izraeli začala Helena pracovat pro izraelské noviny, které byly jediným deníkem vycházejícím v angličtině. Při práci zpravodajky jednou odjela s dalšími studenty na brigádu do pohraničních kibuců, kde často zažívala bombardování. Na jednu stranu se bála o svůj život, ale na stranu druhou byla ráda za možnost zažít pocity ohrožení, které zažívaly její rodiče v koncentračních táborech denně. V Izraeli se přesvědčila, že pokud by to bylo nutné, dokázala by přežít útrapy války. Helena pobyla v Izraeli tři roky a roku 1970, když byla

přijata na novinářskou fakultu Kolumbijské univerzity v New Yorku, se vrátila zpět domů. (Epsteinová 1994, s. 186–200)

Helena Epsteinová již pochovala svého otce, který zemřel na infarkt a později i svou matku, které praskla cévka v mozku. I nadále žije v New Yorku, kde působí jako novinářka na volné noze, vyučuje na univerzitě kurzy tvůrčího psaní a židovská studia. Vdala se za francouzského muže, se kterým má dva syny. Občas zavítá do Prahy, Kolína a Brtnice zavzpomínat na své předky, kteří postupně vytvořili její dnešní identitu. Teprve v současné době o sobě může říci, že je česko-židovského původu.

4. 1. 1. Vznik biografie *Nalezená minulost*

Prvotním impulsem pustit se do dlouhého pátrání po svých předcích byl pro Helenu Epsteinovou rok 1989, kdy zemřela její matka. Heleně bylo v daném roce čtyřicet dva let, měla manžela, dva syny, dva bratry a hodně přátel, ale i přesto všechno měla pocit, jakoby s odchodem maminky odešla i část jí samotné.

Autorka se nejdříve pustila do hledání informací o své prababičce Tereze, pokračovala pátráním po své babičce Josefíně a na nejdlejší dobu se zastavila u své maminky Franzisky, jejíž život byl silně narušen holocaustem. V poslední části publikace konfrontuje pohled matky s pohledem Heleny, který je obohacen o další informace vystupující na povrch hledáním autorky. K pátrání autorka využívala informace z rodinné kroniky a nevydaných vzpomínek nesoucí název *Okružní jízda* své maminky, dále z rodinných dopisů a z fotografií.

V době, kdy Helena začala psát svou biografii, žila s rodinou ve Spojených státech amerických. Při pátrání byla samozřejmě nucena strávit dlouhý čas v České republice, kde s pomocí historiků a pamětníků začala vznikat velice čtivá publikace. Pátráním po svých předcích nechtěla autorka podat svědectví o holocaustu budoucím generacím, ani nepomýšlela na nějaký přínos společnosti, nýbrž se chtěla dozvědět více informací o své rodové minulosti. Publikace je tedy napsána v první řadě pro samotnou autorku Helenu Epsteinovou a její rodinu.

Aby však autorka mohla tuto biografii napsat, musela prvotně pochopit život matky a otce, jakožto lidí přeživších holocaust. Již jako malá holka Helena tušila, že v jejich rodině není úplně všechno v pořádku, čemuž nasvědčovaly sebevražedné sklony matky a výbuchy zlosti u otce. Rodiče Heleny nemluvili rádi o nepráví, kterého se na nich dopustili nacisté v koncentračních táborech. O těchto tabuizovaných

tématech se rozmluvila až matka po smrti svého manžela. Její výpovědi Heleně velice pomohly k sepsání paměti.

Helena však v mládí nechtěla čekat na chvíli, kdy se jeden z rodičů rozmluví, a tak raději odjela v devatenácti letech do Palestiny, aby poznala židovský národ, ve kterém její matka odmítala žít. V Palestině se dostala i na práci do kibucu, kde zažila bombardování, po kterém zjistila, že pokud by to bylo nutné, dokázala by přežít útrapy války.

Myslím si, že návštěva židovského státu Izrael a pozdější vyprávění maminky o holocaustu měly podstatný vliv a dopad na Heleninu tvorbu. Autorka se sama o svém dětství jakožto o dítěti, jejichž rodiče přežili holocaust, rozepsala v publikaci *Děti holocaustu*. (Epsteinová 1994 a 2000)

4. 2. Život Oskara Strausse

Autorem díla, nesoucí název *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, je Oskar Strauss, který s odchodem do Palestiny přijal jméno Dov.

Oskar Strauss se narodil v roce 1924 v Benešově nad Ploučnicí do rodiny obchodníka. V té době se v Benešově mluvilo převážně německy, proto rodiče poslali Oskara do německé školy. Matka však zaměstnala českou vychovatelku, protože chtěla, aby se Oskar alespoň trochu naučil česky. V roce 1930 začal Oskar navštěvovat německou školu, ze které však musel v průběhu pátého školního roku odejít do české školy v Jihlavě.

Oskar byl vychováván v židovské víře a rodina se tedy řadila ke zbývajícím pěti židovským rodinám v Benešově. Poprvé Oskar pocítil své židovství v roce 1934, kdy se konalo sudetské setkání německých tělocvičných jednotek, jejichž byl členem. Krátce před setkáním oznámil rodině soused, který byl předsedou dané organizace, že všichni Židé mají zákaz účastnit se veřejných akcí. Tato událost přispěla ke konečnému rozhodnutí rodiny opustit Benešov a přestěhovat se do Jihlavy. Matka navíc chtěla, aby Oskar vyrůstal v židovském prostředí, měl židovské kamarády a učil se česky.

V roce 1934 se tedy celá rodina přestěhovala z Benešova do Jihlavy, kde si rodiče opět otevřeli obchod. Ve městě již žila Oskarova babička Sofie a teta Katuše Hechterová, které rodině v počátcích pomáhaly, jak se dalo. Oskar v Jihlavě nastoupil do páté třídy české školy, kde měl problémy především s českým jazykem.

Pomohlo až doučování, které Oskarovi sehnala teta Katuše. Českou školu ale Oskar nedokončil kvůli rozhodnutí rodičů, kteří říkali, že bude lepší, když ze školy odejde důstojně sám, než když ho z ní vyhodí Hitler. Po odchodu ze školy začal Oskar pracovat v cukrárně.

Spolu se svými židovskými spolužáky začal Oskar navštěvovat židovskou sionistickou organizaci Blau-Weis, se kterou jezdil každou neděli na výlety. Kolem roku 1937 však organizace přestala fungovat, protože většina jejích vedoucích odjela do Palestiny. Oskar se tedy začal věnovat dalším zálibám, mezi které patřil ping-pong, zpěv, plavání, fotbal, hokej a cvičení v Sokole. Ve třinácti letech Oskar absolvoval v jihlavské synagoze židovský obřad bar micva, kdy se z něj stal dospělý muž.

V říjnu 1938 byla v Brně založena organizace s cílem shromáždit židovské chlapce ve věku čtrnácti až šestnácti let a vystěhovat je do Palestiny. V souvislosti s tímto plánem byla v Jihlavě obnovena činnost sionistické židovské organizace Blau-Weis, jejíž se stal Oskar vedoucím na pouhých deset dní, protože byl pozván do Brna, aby se připravoval na možné vycestování do Palestiny. Pobyt v Brně znamenal pro Oskara první odloučení od rodiny, které snášel velice těžce, protože mezi ostatními dětmi byl nejmladší a neuměl vůbec hebrejsky. Tyto skutečnosti způsobily, že začal trpět pocitem méněcennosti, kterého se naštěstí časem zbavil.

V únoru 1939 pocítil Oskar v Jihlavě poprvé odpor německých občanů k Židům, který se projevoval posměchem a výhrůžkami ze stran spolužáků, že zítra přijde Hitler a všechny Židy zavře do vězení. Na 15. březen 1939 má Oskar vzpomínku, jak všude po městě visely vlajky s hákovým křížem, a německé obyvatelstvo vítalo s nadšením německé vojáky. Ve městě také přibývalo stále více zákazů směřujících k židovským občanům, a na obchodech se objevil nápis Židům vstup zakázán.

Po absolvování přípravného kurzu v Brně byl Oskar vybrán na cestu do Dánska, která měla pokračovat až do Palestiny. Rodiče se ho ptali, zdali chce sám podniknout takovou dalekou cestu, ale Oskar byl plný euforie a na cestu se těšil. Den před odjezdem do Dánska se Oskar rozloučil se svou rodinou a odjel s maminkou do Prahy, ze které se měl další den vydat na cestu. Oskar popisuje ve svých pamětech loučení s maminkou následovně: *„Byl jsem trošku smutný, ale v hlavě jsem měl tolik myšlenek a obav před nejistou budoucností a také mnoho nadějí.“* (Strauss 2009, Loučení).

Oskar byl v Dánsku zařazen do úplné rodiny, která měla čtyři děti a žila nedaleko moře. Rodina vlastnila velké hospodářství, na němž Oskar pracoval.

Avšak tento spokojený a poklidný život Oskara v Dánsku přerušila německá invaze v dubnu 1940. Kvůli této skutečnosti se urychlil plánovaný přesun do Palestiny, kam se Oskar spolu s ostatními dětmi dostal koncem roku 1940 po náročné a dlouhé cestě. Oskar zahájil svůj život v Palestině v kibucu Geva, kde první dva roky půl dne pracoval a půl dne se učil hebrejsky.

Dopisy od rodičů chodily Oskarovi prostřednictvím Červeného kříže do roku 1942. V posledním dopise rodiče psali, že se stěhují, ale nevědí kam. Po skončení války se Oskar snažil dozvědět, jaký osud potkal jeho rodinu. Zjistil, že rodiče byli deportováni do Terezína, odkud byli posláni do ghetta Lublin, kde také zahynuli. Teta Katuše byla též deportována do Terezína, odkud byla poslána posledním transportem na smrt do Osvětimi. Jediná Oskarova příbuzná, která přežila útrapy druhé světové války, byla jeho babička, která se vrátila z Terezína a dožila v židovském domově důchodců, kam jí Oskar často posílal bedničku pomerančů.

V roce 1946 se Oskar oženil a se svou manželkou měli tři děti – dva syny a jednu dceru. Společně si koupili hospodářství v Jokneamu v Izraeli, kde Oskar dodnes žije a společně se svými syny toto rozsáhlé hospodářství obhospodařuje. Oskar chtěl mít vždy velkou rodinu, což se mu také splnilo. Jeho rodina čítá tři děti, jedenáct vnuků a osm pravnuků. Jeho žena se však štěstí v podobě velké rodiny nedožila, protože zemřela v roce 1955.

Z Izraele se do Evropy Oskar poprvé podíval v roce 1968, kdy navštívil Německo, Nizozemsko, Dánsko, Švýcarsko a Rakousko. Do Československa se bohužel kvůli politické situaci nemohl zajet podívat, což však napravil roku 1991, kdy do rodné vlasti zavítal společně s dcerou. Naposledy byl Oskar se svou dcerou a vnučkou v České republice v roce 2013. Při návratu do své rodné vlasti se Oskar vždy rád zajede podívat do Benešova nad Ploučnicí, do Jihlavy a do Třeště u Jihlavy. (Strauss 2010)

4. 2. 1. Vznik autobiografie *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*

Autor napsal nejdříve svou publikaci v hebrejštině, která vyšla v Izraeli pod názvem, *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*. V osmdesáti pěti letech se rozhodl přeložit určité části knihy do svého mateřského jazyka, do češtiny. Přeložené části autor postupně vkládal na portál Eretz, což je portál zpravodajství z Izraele a Blízkého východu. Autor o překladu svých pamětí do češtiny v závěru autobiografie napsal:

„*Vlastně to nebyl překlad, ale spíše česká verze pro česky mluvící čtenáře.*“ (Strauss 2010, Několik slov na závěr).

Oskar své paměti psal a později i překládal v Izraeli na své farmě v Jokneam. Chtěl původně přeložit jenom osmnáct částí své publikace včetně úvodu a závěru. Tyto části pojednávají o stěhování do Jihlavy a pobytu v Jihlavě, o cestě do Dánska a životu v Dánsku a o cestě do Palestiny a založení rodiny v Palestině. Avšak kvůli ohlasu českých čtenářů se autor rozhodl ještě přeložit dalších šest částí, které vypovídají o počátcích státu Izrael a vrací se k jeho dětství v Benešově nad Ploučnicí, které autor v prvním překladu úplně vypustil. Kvůli tomuto dalšímu, původně neplánovanému překladu, působí přeložené paměti poměrně chaoticky, bez většího chronologického uspořádání.

Oskara Strausse můžeme zařadit k pamětníkům druhé světové války. Tito pamětníci se snažili a stále ještě snaží dostat ze sebe své vzpomínky, zážitky a ve většině případů především utrpení a úzkost. Autorova autobiografie tedy představuje jakési svědectví, které se autor snaží předat budoucím generacím. „*(...) hlavní poselství mého vyprávění je touha po životě v míru a laskavé vztahy mezi lidmi. Je to zdánlivě jednoduché přání, ale můj příběh je důkazem toho, že mír je velmi vzácný a snad jen ty dobré a laskavé lidi jsem měl štěstí potkat v hojné míře. V Čechách, v Dánsku, v Izraeli a jinde.*“ (Strauss 2010, Několik slov na závěr). Takto autor popsal důvod sepsání paměti v závěru publikace. (Strauss 2010)

4. 3. Kolektivní paměť

Vzpomínky nás všech jsou podle M. Halbwachse v každém případě kolektivní, protože při nich nejsme nikdy sami. Fakt, že při nich nejsme sami, si M. Halbwachs zdůvodňuje skutečností, že je v naší přítomnosti určitá fyzická osoba nebo skupina těchto fyzických osob, nebo způsobem, že v každém okamžiku našeho života máme vytvořenou určitou představu, která je s námi po celou dobu našeho prožívání. Kolektivní paměť je tedy „*souvislý proud myšlení, v jehož nepřetržitosti není nic umělého, protože z minulosti uchovává pouze to, co je z ní dosud živé nebo schopné žít ve vědomí skupiny, která ji udržuje.*“ (Halbwachs 2009, s. 125). Důležitým pojmem kolektivní paměti je tudíž skupina, která na vlastní kůži zažila určitou událost a po zbytek života si ji nese ve svém vědomí. (Halbwachs 2009, s. 50–92)

V obou dvou publikacích, kterými se ve své práci zabývám, byla přítomna skupina osob, která zažila určitou historickou událost. V díle *Nalezená minulost* se jednalo o skupinu osob vyskytující se v koncentračních táborech, kterými si prošla i maminka Heleny Epsteinové. V případě díla *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, putovala skupina spolu s Oskarem Straussem z Protektorátu Čechy a Morava do Dánska a později až do Izraele. Samozřejmě zde nemíním dvě po celou dobu totožné skupiny osob, ale skupiny měnící se podle okolností, kterým nebylo možné se vyhnout. Tyto skupiny zažily konkrétní historickou událost, se kterou se svěřovaly v podobě svědectví svým přátelům i široké veřejnosti po skončení druhé světové války, ale často byly za svou upřímnost a pravdivost společností kritizovány nebo dokonce odsuzovány. Toto odmítavé přijetí donutilo skupiny osob zaživších klíčové historické události, aby se odmlčely.

Literární tituly na téma druhé světové války zahrnující i problematiku holocaustu u nás začaly vycházet až na přelomu 20. a 21. století. Jakoby se najednou společnosti otevřely oči a současná generace dokázala přijmout fakt kritického období ve světových dějinách lidstva. Vycházely u nás autobiografie, ve kterých pamětníci pravdivě líčili prožité historické okamžiky, mnohdy trochu zabarvené vlastní subjektivitou, ale také biografie, v nichž se většinou potomci pamětníků snažili co nejpravdivěji vylíčit prožité historické události svých nejbližších. Je zřejmé, že více objektivně působí autobiografie z úst přímých účastníků, kdežto v biografiích je užito více reflexe, tedy zapojení mnohdy odlišného pohledu potomků ve vztahu k pamětníkům.

4. 4. Společné momenty v dílech

V této kapitole se budu věnovat společným momentům v biografii *Nalezená minulost* od autorky Heleny Epsteinové a v autobiografii *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* od autora Oskara Strausse. V těchto dvou publikacích budu hledat typické znaky pro generaci dané doby, která v mém případě představuje období druhé světové války. Vysvětlením společných znaků v dílech se nám zobrazí způsob života židovské komunity konkrétní doby.

4. 4. 1. Příliš rychlý skok do dospělosti

Franzisku i Oskara můžeme zařadit primárně do skupiny osob přeživších nepraví druhé světové války, které se na nich dozajista, ať již v menší či větší míře, podepsalo a ve druhé řadě do skupiny první generace, která něco zakládala. Tato generace budovala své postavení ve společenském měřítku, postupně shromažďovala svůj majetek pro sebe i pro budoucí generaci a v neposlední řadě plodila děti jako pokračovatele rodové linie. Tyto znaky však neplatí pro generaci předcházející, kterou myslím rodiče pamětníků, kteří útrapy druhé světové války mnohdy nepřežili, a pokud ano, byl jim jejich majetek zabaven německými občany, prodán nebo zchátral stářím. Tato skupina byla již v příliš pokročilém věku na to, aby zakládala nový život.

V necelých šesti letech začala Franziska v Praze navštěvovat francouzskou školu, kterou ji vybral otec. Po ukončení základním vzdělání nastoupila na české lyceum, které ale nedokončila, protože musela na popud otce začít studovat německé gymnázium, aby se zdokonalila v němčině. Ani tuto školu však nedovedla do zdárného konce, protože během studií zbankrotovala firma jejího otce a rodina se stala zcela závislou na výdělku, který plynul z matčina módního salónu. Franziska se tedy v patnácti letech rozhodla, že začne pracovat v matčině salónu, kde se i zaučí. Matka na ni později, v den jejích osmnáctých narozenin, salón Weigert přepsala. Avšak kvůli nacistickému prohlášení, že Židé nesmějí podnikat, byla Franziska nucena formálně přepsat svůj salón na mistrovou, která jí ho po druhé světové válce odmítla vrátit s tím, že si již vytvořila novou klientelu. Později, když se Franziska zotavila z útrap způsobené holocaustem, si otevřela svůj vlastní módní salón. (Epsteinová 2000)

Oskar Strauss se narodil v Benešově nad Ploučnicí, kde také začal v roce 1930 navštěvovat německou školu. V Benešově se v této době mluvilo převážně německy, proto se rodiče rozhodli právě pro německou školu. Oskar se však učil i českému jazyku od hospodyně, kterou maminka zaměstnávala. Koncem roku 1934 se celá rodina přestěhovala do Jihlavy, kde Oskar začal v polovině pátého školního roku studovat českou školu. Oskarovi přestup z německé do české školy příliš neprospěl, což se také projevilo na studiu českého jazyka, kdy musel docházet na doučování, aby látku vůbec zvládal. Po necelých devíti letech absolvované základní školní docházky, musel Oskar na přání rodičů školu opustit. Rodiče mu své rozhodnutí, které učinili den po německé okupaci, zdůvodnili argumentem, že lepší bude, když ze školy odejde sám, než když ho

z ní vyhodí Hitler. Oskar tedy začal pracovat v cukrárně u známých rodičů, avšak ne za výplatu, ale za získání živnosti. (Strauss 2010)

Franziska i Oskar měli příliš krátké dětství. Kvůli dobovým okolnostem museli brzy překročit pomyslnou čáru, která odděluje sladký věk dětství od tvrdé reality dospělosti. Oba dva museli zanechat školní docházky, i když u Franzisky byl tento krok dobrovolný na rozdíl od Oskara, kdy o něm rozhodli rodiče, a začít pracovat. „*Nutnost čelit útrapám již v útlém věku je přinutila vstoupit do oblasti společnosti, kde je člověk nucen bojovat o svůj život a o nichž ostatní děti nemají ani tušení.*“ (Halbwachs 2009, s. 69) Takto se vyjadřuje Maurice Halbwachs ve své publikaci *Kolektivní paměť* k dětem, které neměly téměř žádné dětství.

4. 4. 2. Lhostejnost k politickým událostem v Československu

Franziska s Oskarem se nezajímali o politickou situaci v Československu ani ve světě, protože si oba mysleli, že je mine. Franzisku ve škole učili, že po roce 1918 již žádné války nebudou a Franci se tohoto předsvědčení ráda držela. Oskar popsal své pocity z rozrůstajícího nacistického Německa ve svých pamětech: „*Pro nás, kteří jsme žili za hranicemi v demokratickém Československu, to bylo zdánlivě daleko a neuměli jsme si představit, že by to mohlo přijít až k nám.*“ (Strauss 2009, Předzvěsti pekla).

Franziska o politiku nejevila zájem ani po roce 1933, kdy jí bylo čtrnáct let. V tomto roce se Adolf Hitler, který byl v čele Nacionálně socialistické německé dělnické strany, stal říšským kancléřem. Když Franci jela na služební cestu do Berlína, vůbec jí nepřišlo divné, že na obchodech jsou nápisy Židům vstup zakázán, protože ona se považovala za Češku. Franci byla totiž na žádost otce vychovávána v katolické víře a neměla tedy zdání, že je židovského původu. Tuto skutečnost si uvědomila, až když získal Adolf Hitler moc. Židé měli zákaz chodit do restaurací, bazénů, lázní, parků, divadel, kin a muzeí. Franci, s nadějí volného vstupu na zakázaná prostranství, dokonce podstoupila plastiku nosu, protože ten její původní nos byl typicky židovský – dlouhý a na konci zahnutý. V červenci 1941 bylo vyneseno nařízení, že Židé od šesti let musí na viditelném místě oděvu nosit našitou žlutou hvězdu s nápisem Jude. Franci, jako spousta mladých lidí, se tomuto nařízení bránila a často vycházela ven bez hvězdy nebo si alespoň přes ni dala tašku. (Epsteinová 2000)

V roce 1933, kdy se Adolf Hitler stal říšským kancléřem, bylo Oskarovi teprve devět let. Především kvůli nízkému věku nejevila tedy zájem o politické události

v Československu, natož v sousedním Německu. První zklamání z fungujícího politického systému pocítil o rok později, kdy se měl účastnit sudetského setkání tělocvičných jednotek, jejímiž byl členem. Již v tomto roce měli Židé zákaz účastnit se veřejných akcí. Po této zkušenosti se proto rodiče s Oskarem přestěhovali do Jihlavy, kde byla větší židovská komunita než v Benešově nad Ploučnicí a Oskar zde měl více židovských přátel, navštěvoval židovskou sionistickou organizaci a zdokonaloval se v mateřském jazyce. Oskar však v Jihlavě také pocítoval vzrůstající německý antisemitismus, který se projevoval nenávisť vůči Židům ve formě zákazů a příkazů. Na žádost rodičů, kteří se rozhodli, že lepší bude, když Oskar odejde ze školy sám, než když ho z ní vyhodil Hitler, opustil Oskar nedokončenou českou školu. Pár měsíců před okupací dokonce Oskara na ulici zastavili jeho němečtí spolužáci se slovy, že zanedlouho přijde Hitler a zavře všechny Židy do vězení. V den německé okupace Oskar viděl všude po městě viset vlajky s hákovým křížem a německé obyvatelstvo, které vítalo s nadšením německé vojáky. Bohužel se Oskar nevyvaroval ani pohledu na plameny sálající z jihlavské synagogy. (Strauss 2010)

Rok 1933 a především události následujících let nebyly pro židovské občany Československa vůbec jednoduché. S nastupujícím německým nacionalismem se jednotlivé věkové skupiny obyvatel vypořádávaly různě. Především děti politickou situaci u nás ani ve světě nevnímaly, a pokud sem tam něco zaslechly, nepřikládaly dané informaci velikou váhu. Franziska i Oskar si žili bezstarostným životem i v té době, kdy jim do něj vstupovala nařízení vydávaná nacistickým Německem. Franci tato nařízení často bojkotovala, když si nechala udělat plastiku nosu, aby nevypadala jako Židovka nebo si žlutou hvězdu na kabátu zakryla taškou. Oskar se zase věnoval naplno židovské sionistické organizaci, se kterou chtěl odcestovat do Palestiny.

Síla dětí a dospívajících té doby spočívala především v jejich bezstarostném mládí, které jim pomáhalo zmírňovat první léta nacistické vlády v Československu. Jen těžko jim můžeme vyčítat jejich lehkovážnost, která patří k mladému věku, a díky které jim šlo mnohdy o život. I když tato generace dětí a mladistvých dospívala většinou dříve, než bylo záhodno, pořád to byly v jádru děti, které se bohužel narodily do špatného století.

4. 4. 3. Přání založit veliké rodiny

Koncentračními tábory během druhé světové války prošlo několik milionů Židů, z nichž se šest milionů nedožilo konce války. Holocaust však směřoval k vyvraždění všech Židů, které přispělo k rozvrácení mnoha rodin, z nichž se z koncentračních táborů vraceli pouze jednotlivci. Někteří jedinci měli štěstí a po válce začali prostřednictvím Červeného kříže nalézat své příbuzné, v té době již roztroušené po celém světě. Židé, kteří přežili útrapy druhé světové války, se totiž rozdělili do několika skupin, a to na Židy, kteří emigrovali do Anglie, Ameriky a Austrálie, Židy, kteří se stali sionisty a emigrovali do Palestiny, Židy, kteří se stali komunisty a poslední skupinou byli Židé, kteří zapomněli na zkázu svého minulého života a momentálně žili v radovánkách. Každopádně ten zlomek lidí přeživších holocaust zakládal po válce veliké rodiny. Jednak pro vzpomínku na své mrtvé příbuzné, kdy často narozené děti dostávaly jejich jména a jednak pro pomstu Hitlerovi, který již vyvraždil dost Židů, a proto jich teď bude ve světě ještě více.

Franziska přežila holocaust spolu se svou sestřenicí Kitty, se kterou prošla Terezínem, Osvětimí, pracovním táborem v Hamburku a Bergen-Belsenem, kde spolu sledovaly vysvobození tábora americkou armádou. Po válce se však každá z dívek vyrovnávala odlišně s následky, které byly způsobené nemocemi a traumaty z koncentračních táborů. Zatímco Kitty se z chmurných dnů dostala velice rychle, Franci v nich pobývala věčnost. Proto se blízký přátelský vztah mezi dívkami brzy rozpadl a nahradil jej čistě vztah kamarádský. Skrze organizaci Červeného kříže Franziska později zjistila, že žije i její bratranec Petr, který se usadil v Americe. Začali si spolu dopisovat a pro Franci to byl v té době jediný člověk, kterému se mohla doslova vypsat z hrůzostrašných vzpomínek, které si s sebou odnesla z koncentračních táborů.

Franziska si za války slíbila, že pokud bude mít někdy děti, bude je vychovávat v židovské víře. Nejdříve se jí po komplikovaném těhotenství narodila dcera Helena a později ještě dva synové. Helenu však studium židovské víry nebavilo a do židovské nedělní školy chodila spíše z povinnosti k matce. Někdy Heleně přišlo, že celý její život je pro ni vlastně jednou velkou povinností. Matka brala skutečnost, že má krásné děti, za zázrak a požadovala po nich, aby byly šťastné, veselé, bezproblémové a rozumné, o což se Helena, často i těžce proti své vůli, snažila. Helena v židovství našla zálibu až v čase dospívání, kdy dokonce navštívila Izrael. Po matce zdělila přání veliké rodiny,

proto má manžela, dva syny, dva bratry a kolem sebe spoustu přátel. (Epsteinová 1994 a 2000)

Oskar naštěstí unikl globálnímu vyvražďování Židů, když byl zachráněn židovskou sionistickou organizací, která ho poslala do Dánska a později až do Izraele. Oskarova rodina bohužel takové štěstí neměla. Z jeho blízkých přežila holocaust jenom jeho babička, která po válce dožila svůj život v židovském domově důchodců, kam jí Oskar z Izraele posílal vždy bedničku pomerančů.

Oskarovi nacisté vyvraždili téměř celou rodinu, a proto jeho přáním bylo založit rodinu ještě větší. V Izraeli si našel manželku, se kterou měl dva syny a jednu dceru. Když byl v roce 1948 vyhlášen židovský stát, musela být jeho manželka i s dětmi evakuována do bezpečnějších míst, kvůli útokům okolních států na Izrael. Oskar v té době zažíval neskutečný strach o svou rodinu, ale naštěstí se všichni opět shledali za půl roku od odloučení. V roce 1951 si rodina koupila statek v Jokneamu, kde Oskar dodnes žije a společně se svými syny toto rozsáhlé hospodářství obhospodařuje. „*Opustil jsem rodinu sám jako 15,5letý hoch, ztratil jsem skoro celou rodinu, blízkou i vzdálenou. Dnes je mi více než 85 roků, jsem starý muž, který nemálo prožil. S trochou pýchy mohu prohlásit, že mám velkou a dobrou rodinu, moje děti žijí v mé blízkosti, mám vnuky, kteří již také založili rodiny. Mám 11 vnuků, 8 pravnuků. Jen moje manželka neměla to štěstí to prožít, zemřela po těžké nemoci v roce 1955.*“ (Strauss 2010, Rodina v Palestině). Takto Oskar velice stručně shrnuje bilanci svého života ve svých pamětech. (Strauss 2010)

Touha zakládat veliké rodiny patřila k židovské komunitě odjakživa. Tato touha vyplývá ze vzájemné soudržnosti židovských členů, kteří měli vždy tendenci držet při sobě, protože jich dříve v Československu žilo poměrně málo. Avšak když se Židé konečně rozrostli, byla z nich většina vyvražděna nacisty. Židé se však nevzdali a založili si svůj židovský stát Izrael, kde většina z nich žije, naplňuje svá židovská poslání a zakládá veliké rodiny.

5. Didaktická poznámka

Nacisté zlikvidovali holocaustem šest milionů Židů, milion Romů, několik tisíc lidí s odlišnou sexuální orientací a lidí postižených, ať už fyzicky či mentálně. Němcům se ale také podařilo narušit demokratický režim Československa a nastolit místo něj totalitní režim. Kvůli vražedné nenávisti Židů vycházející ze strany německé Říše byly vypáleny židovské synagogy, zničeny židovské hřbitovy, sedmiramenné svícny apod. Němci na území Protektorátu Čechy a Morava také znemožnili vysokoškolské vzdělání občanů, když uzavřeli všechny vysoké školy. Myslím si, že můj výčet faktů, kterých se dopustili nacisté především na židovském obyvatelstvu, je příliš velkým a silným soustem na to, než aby tyto události zůstaly promlčeny.

Lidé přeživší útrapy holocaustu se po návratu z koncentračních táborů nesetkali s příliš vřelým přijetím. Své pocity z návratu do Prahy Franziska vylíčila ve své nevydané knize *Okružní jízda*: „*Nečekala jsem na uvítanou žádnou slavobránu ani dechovku, ale alespoň jakousi formální či obecnou radost na úradech i mezi lidmi, že jsem se vrátila, radost, že jsme to dokázaly, že se nám nějak podařilo přežít. Jenže radosti jsem zažila pomálu. Naši blízcí přátelé byli samo sebou potěšeni, že nás vidí. Povrchnější známí zaujali vyčkávací postoj. Jak to, že ses přežila, a má nejlepší přátelé ne? Nakonec to došlo tak daleko, že jsem se chtěla stýkat jen s těmi, s nimiž jsem byla v koncentráku. Nikomu jinému jsem doopravdy nevěřila. Anebo jsem se chtěla stýkat pouze s novými lidmi.*“ (Epsteinová 2000, s. 275–276). Je zřejmé, že v takovémto negativním prostředí se lidem, kteří přežili koncentrační tábory, nechtělo mluvit o hrůzách holocaustu, které v sobě násilím drželi. Se svými bolestivými pocity se neměli často komu svěřit, protože mnohdy přežili z celé rodiny a blízkých přátel pouze oni sami. Tito lidé na jednu stranu šťastnými, že přežili holocaust, ale na druhou stranu chudáky, kteří se museli naučit znovu žít ve společnosti osob, kteří o hrůzách koncentračních táborů neměli ani zdání, často končili jako trosky bez zaměstnání, vyvrženi na okraj společnosti.

Lidé přeživší holocaust se o svých bolestivých pocitech rozhovořili až na přelomu 20. a 21. století, kdy začaly vycházet deníky napsané v průběhu druhé světové války nebo těsně po ní a následně přepsané. Vznikaly také paměti, které postižení sepsali s odstupem času, i biografie většinou od potomků, kteří převyprávěli bolestivý příběh svých blízkých. Mimo textové záznamy začaly také vznikat

dokumentární pořady o hrůzách holocaustu. V roce 2015 byl vysílán velice autentický dokument *Eichmann show* o procesu s Eichmannem, mozkem v otázce vyhlazování Židů. V 21. století se k problematice holocaustu také přistupuje formou znovuoobnovených židovských spolků, ale též i přednáškami, které většinou žákům, ale i ostatním věkovým skupinám obyvatel, odhalí více skutečností z této hrůzostrašné doby.

5. 1. Situace ve školách

Problematika, která se týká nejenom hodin dějepisu na českých základních školách, spočívá podle J. Štefflové v nízké hodinové dotaci a v přeplněném Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání, což má za následek množství letopočtů, které se žáci musí naučit. Avšak efektivita tohoto postupu ve vyučovacích hodinách dějepisu je téměř nulová, protože žáci umí dané letopočty pouze po dobu písemné práce či ústního zkoušení a poté je z paměti vypouští, aby mohli vstřebat zase nové číselné údaje. (Štefflová 2007)

S novodobými dějinami 20. století se seznamují okrajově již žáci na prvním stupni základních škol, kteří se v hodině vlastivědy učí pouze základní letopočty jako například začátek a konec druhé světové války. Žáci druhého stupně základních škol a následně žáci středních škol pouze rozvíjejí znalosti, kterých nabyli v předchozím studiu v hodinách dějepisu. Stále jsou však na prvním místě znalosti číselných údajů, které jsou sice důležité, ale žáci nemají možnost spojit si je s nějakým příběhem, protože na tzv. omáčku kolem nemají vyučující v hodinách historie jednoduše čas.

5. 1. 1. Ukázková vyučovací hodina s tematikou holocaustu

Úkolem vyučujících není o problematice holocaustu mlčet, ale naopak tuto tematiku šířit napříč generacemi, aby se společnost poučila z minulosti a holocaust se již v dějinách lidstva nikdy neopakoval. Je potřeba zachovat psychologické momenty z období druhé světové války a přenést je do paměti lidí přeživších holocaust nebo do tvorby dalších generací.

Žáci se s tematikou holocaustu setkávají již na prvním a druhém stupni základních škol a především na středních školách v hodinách českého jazyka a literatury, dějepisu a občanské výchovy či základů společenských věd. Jelikož má

aprobace zahrnuje český jazyk a literaturu, pokusím se vytvořit ukázkovou hodinu obsahem spadajícím do poválečné české prózy židovských autorů, ve které se žáci seznámí s tematikou holocaustu nejenom prostřednictvím číselných údajů.

5. 1. 1. 1. Průběh ukázkové vyučovací hodiny s tematikou holocaustu

Ukázková vyučovací hodina českého jazyka a literatury je určena pro devátou třídu základních škol. Tématem této vyučovací hodiny je poválečná česká próza, v níž se zaměřím na české židovské autory, mezi které patří Jiří Weil nebo Arnošt Lustig. Úkolem této části práce však není rozbor českých židovských autorů, ale spíše způsob, jak lze žákům vysvětlit znaky židovského života, které budou následně stěžejní pro pochopení české poválečné literatury. Cílem vyučovací hodiny českého jazyka a literatury je tedy podat žákům historická fakta zabalená do imaginárního příběhu, díky kterému si situaci dané doby lépe představí.

Byla jednou jedna židovská rodina, která žila v Jihlavě na Masarykově, později Hitlerově, náměstí. Rodiče měli tři děti, které vychovávali v židovské víře, takže každou sobotu slavili šábés, kdy se nepracovalo a chodilo se s ostatními Židy z židovské čtvrti do místní synagogy. Rodiče s dětmi také zapalovali sedmiramenný svícen na svátek Chanuky, což je svátek světel, který se slaví od konce listopadu do konce prosince. Dcera Sára absolvovala ve svých dvanácti letech obřad bat micva, kdy se stala ženou a synové Izák a Abraham prošli ve svých třinácti letech obřadem bar micva, kdy se z nich stali dospělí muži hodni svých povinností. Jihlavští Židé museli často ve městě snášet vlnu antisemitismu od místních občanů, která se začala stupňovat po roce 1933, kdy se Adolf Hitler stal říšským kancléřem.

15. března 1939 proběhla německá okupace, kdy v Jihlavě po domech visely německé vlajky s hákovým křížem a všude byli nacističtí vojáci, kteří o pár dní později zapálili jihlavskou synagogu. Situace pro Židy se v celém Protektorátu Čechy a Morava začala stávat neúnosnou, protože proti nim byla neustále vydávána nová nařízení, zakazující vstup na náměstí, do parků, kin, divadel, obchodů apod. Židovští občané museli začít nosit na svrchním oděvu přišitou žlutou hvězdu, která je označovala za Židy.

Rodina se svými třemi dětmi snášela všechna nařízení velice statečně. Celá rodina byla sice ztlačena pohublá, protože Židé směli chodit nakupovat pouze v určitý

čas v pozdních odpoledních hodinách, kdy už byly většinou regály v obchodech prázdné, ale maminka měla známou v řeznictví, která ji sem tam něco schovala pod pult. Počátkem roku 1942 přišlo rodině pět obálek, ve kterých stálo, že se mají pozítří odebrat na shromaždiště v Třebíči, odkud odjížděly transporty do Terezína. Každý z rodiny si s sebou mohl vzít zavazadlo s možnou nejvyšší vahou padesáti kilogramů.

Rodina tedy napozítří zamkla svůj byt a vydala se do Třebíče, kde Němcům rodiče odevzdali klíče od bytu, veškeré peníze a šperky. Na trebičském shromaždišti strávili noc a další den brzy ráno odjeli transportem do Terezína, kde byla matka s dětmi zařazena do jedné ubikace a otec do ubikace druhé. V Terezíně chodili rodiče i odrostlejší děti pracovat a za práci dostávali k snídani chléb, k obědu misku řídké polévky a k večeři zase jenom chléb. Jelikož v táboře byl nedostatek lékařské péče, šířily se velkou rychlostí infekční nemoci, jako byl tyfus, žloutenka, spála a další. Dcera Sára v Terezíně upadla do mdlob způsobené žloutenkou, ze kterých se již neprobrala.

Pár dní po smrti své jediné dcery se rodiče dozvěděli, že jsou na seznamu transportu směřujícím na východ napsáni jejich dva synové. Rodiče nechtěli dopustit, aby přišli i o své dva syny, a proto se rozhodli na seznam připsat a odjet transportem do Osvětimi, kde na ně čekalo opravdové peklo. V koncentračním táboře Osvětim šli všichni lidé z transportu k selekci, při které byli lidé slabí a nemocní posíláni na smrt do plynových komor a lidé silní a zdraví na práci. Jelikož matka byla příliš zesláblá, lékař ji poslal na rychlou smrt. Otec se svými syny selekcí prošel a všichni tři byli zařazeni na práci do lesů. Jednalo se o velice těžkou práci, při které zemřel nejmladší syn Izák na úplné vyčerpání.

Z celé rodiny se konce druhé světové války dožil v Osvětimi pouze otec se svým synem Abrahamem.

Imaginární příběh bych ještě doplnila o názorné ukázky, kterými mám na mysli návštěvu Židovského muzea v Praze, kde se žáci mohou podívat na pomůcky sloužící k židovské víře, jako je například sedmiramenný svícen. Žáky bude určitě také zajímat místo, kde smyšlená rodina žila nebo prostor, který byl vyhraněn jihlavské synagoze. Případala by tedy v úvahu procházka po Jihlavě, kdy bychom s žáky navštívili Masarykovo náměstí a bývalou židovskou část města.

Při výkladu tohoto imaginárního příběhu, ve kterém vystupují naprosto smyšlené postavy, si musíme uvědomit, jaké věkové skupině posluchačů příběh vyprávíme,

abychom jej případně oprostili od nevhodných pasáží. Jedná se totiž o velice emotivní téma, které žákům musíme předat citlivě a nenuceně.

Závěr

Ve své bakalářské práci se zabývám tematikou holocaustu ve vybraných dílech memoárové literatury.

Za jeden z cílů jsem si stanovila popsat děsivé období v dějinách lidstva tak, jak na něj pohlížejí mí vybraní autoři ve svých memoárech, a to Helena Epsteinová a Oskar Strauss. Zvolení autoři nahlížejí na období druhé světové války odlišně, což si vysvětluji skutečností, že díla, která jsem si zvolila do své bakalářské práce, se liší žánrově. V jednom případě se jedná o autobiografii a ve druhém případě jde o biografii.

V autobiografii pamětníci pravdivě líčí prožité historické okamžiky, mnohdy trochu zabarvené vlastní subjektivitou, kdežto v biografii se většinou potomci pamětníků snaží co nejpravdivěji podat společnosti prožité historické události svých nejbližších. Je zřejmé, že více objektivně působí autobiografie z úst přímých účastníků, kdežto v biografiích je užito více reflexe, tedy zapojení mnohdy odlišného pohledu potomků ve vztahu k pamětníkům.

Helena Epsteinová napsala biografii *Nalezená minulost*, ve které pátrala po svých předcích a nejvíce se zabývala osudem své maminky, do jejíhož života vstoupil právě holocaust. V poslední části díla konfrontuje pohled matky s pohledem dcery, která do reflexe zapojila již svůj vlastní pohled na události té doby.

Oskar Strauss napsal autobiografii, kterou pojmenoval, *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi*, v níž očima pamětníka sledoval události, které se stupňovaly od roku 1933 a vyústily v tragédii v podobě holocaustu v letech 1939 až 1945, který naštěstí on sám nezažil, protože na poslední chvíli odcestoval do Dánska a později až do Izraele. Všichni členové jeho rodiny, vyjma babičky, však nechali v koncentračních táborech své životy.

V rámci dalšího cíle stanoveného pro bakalářskou práci jsem sledovala společné momenty v životě židovské společnosti ve vybraných dílech s tematikou holocaustu. I přesto, že se mou zvolené publikace v mnohém rozcházejí, jsem v nich našla tři společné okamžiky – příliš rychlý krok do dospělosti, lhostejnost k politickým událostem v Československu a přání založit veliké rodiny. Tyto společné momenty typické nejenom pro postavy v memoárech, ale pro celou židovskou komunitu, vypovídají o způsobu života v období druhé světové války. Skrze objevené společné

momenty osob zaživších nejenom hrůzy holocaustu, ale i děsivé období války, můžeme vidět, že se jednalo o velice vyspělou a zralou společnost.

Publikace, které jsem si vybrala do své bakalářské práce, mě svým obsahem velice zaujaly. V díle *Nalezená minulost* od autorky Heleny Epsteinové jsem obdivovala sílu a odhodlání autorky oprostít se od svého života a pustit se na dlouhou cestu pátrání po své minulosti. V pamětech *Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi* od autora Oskara Strausse, mě zase zaujala odvaha dospívajícího chlapce opustit teplo domova a pustit se na takovou dlouhou cestu až do Izraele.

Přečtením vícero knih s tematikou druhé světové války a s problematikou holocaustu, jsem si uvědomila, že se hlavní myšlenka autorů těchto publikací od sebe ani mnoho neliší. Autoři chtěli vždy téma druhé světové války a její vyústění v masové vyvražďování Židů vylíčit jako strašné a neomluvitelné období v dějinách lidstva, které nejvíce postihlo právě židovskou komunitu.

Seznam použité literatury

Seznam primární tištěné literatury

1. BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-864-2923-7.
2. EPSTEIN, Helen. *Děti Holocaustu*. Praha: Volvox Globator, 1994. ISBN 80-85769-27-1.
3. EPSTEIN, Helen. *Nalezená minulost*. Praha: Rybka Publishers, 2000. ISBN 80-86182-23-1.
4. HALBWACHS, Maurice, NAMER, Gérard a Marie JAISSON (eds.). *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.
5. HILBERG, Raul. *The Destruction of The European Jews*. sv. III. Holmes & Meier. New York. 1987.
6. HILBERG, Raul. „Significance of the Holocaust“, v *The Holocaust: Ideology, Bureaucracy, and Genocide*. red. Henry Friedlander a Sybil Milton. Kraus International Publications, Millwood. NY. 1980.
7. JAROŠ, Zdeněk. Z nejstarší historie Židů na Jihlavsku. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 9–24. ISBN 80-901715-4-0.
8. JAROŠ, Zdeněk. Židé a Jihlava v době od 15. do poloviny 19. století. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 25–29. ISBN 80-901715-4-0.

9. JAROŠ, Zdeněk. Několik poznámek k novodobé historii jihlavských Židů. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 30–47. ISBN 80-901715-4-0.
10. JAROŠ, Zdeněk, ZIMOLA David. Židé z Jihlavska v transportech Av a Aw. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s.151–207. ISBN 80-901715-4-0.
11. RUBINSTEIN, W. D. *The Left, the Right, and the Jews*. Croom Helm. London. 1982.
12. SVĚRÁK, Vlastimil. Jihlavští Židé v roce 1933. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 48–50. ISBN 80-901715-4-0.
13. VILÍMEK, Ladislav. Židé v Brtnici. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 67–72. ISBN 80-901715-4-0.
14. VILÍMEK, Ladislav. Vzorné ghetto - TEREZÍN. In: VILÍMEK, L., JAROŠ, Z., SVĚRÁK, V., BOŘECKÝ, J., VOMELOVÁ, M. a ZIMOLA, D. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Jihlava: Muzeum Vysočiny, 1998, s. 145–147. ISBN 80-901715-4-0.

Seznam sekundární tištěné literatury

1. BOHUŇOVSKÁ, Marie. *Zaváté šlépěje: osud sochaře Šlezingera*. Jihlava: [M. Bohuňovská], 2006. ISBN 80-239-7883-7.

2. HOŘEC, Jaromír a kol. *Deníky dětí: Deníky a zápisky z koncentračních táborů*. Praha: Naše vojsko, 1961.
3. MATYÁŠOVÁ, Judita. *Přátelství navzdory Hitlerovi: osudy českých dětí, které za války uprchly do Dánska a setkaly se po 70 letech*. Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2667-3.
4. MEIJER, Berthe. *Život po Anně Frankové*. Praha: Epoque, 2012. ISBN 978-80-7425-140-5.

Seznam elektronických zdrojů

1. LAUDIN, Radek. Březen 1939. Německá Jihlava zdravila vůdce Adolfa Hitlera. *IDNES.cz* [online]. Praha: Mafra, 2014 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://jihlava.idnes.cz/zacatek-okupace-nemecka-jihlava-slavila-fc7-/jihlava-zpravy.aspx?c=A140319_2046988_jihlava-zpravy_mkk
2. LAUDIN, Radek. Hitler se bál smrti v Jihlavě, údajně tu na něj chystali atentát. *IDNES.cz* [online]. Praha: Mafra, 2009 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/hitler-se-bal-smrti-v-jihlave-udajne-tu-na-nej-chystali-atentat-pb2-/domaci.aspx?c=A090514_082439_domaci_jan
3. *Slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy, 2005 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>
4. STRAUSS, Oskar. Abys zůstal vždy s růžovými tvářemi. In: *Eretz.cz: zpravodajství z Izraele a Blízkého východu* [online]. Praha: Eretz, 2010 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: <http://archiv.aretz.cz/?s=abys+v%C5%BEdy+z%C5%AFstal+s+r%C5%AF%C5%BEov%C3%BDmi+tv%C3%A1%C5%99emi&paged=3>

5. Střípky historie Židů v Brtnici. *Povídání Ježka Brtnického o Brtnici* [online]. Brtnice: Spolek pro starou Brtnici, 2004 [cit. 2016-04-12]. Dostupné z: http://1234br.unas.cz/zide/zide2.htm#_Toc225744314

6. ŠTEFLOVÁ, Jaroslava. Jak se učí dějepis 20. století. *Učitelské noviny* [online]. Praha: GNOSIS, 2007, (46) [cit. 2016-04-12]. ISSN 0139-5718. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=2419>